

УКРАДЕНЕ ЩАСТЄ

ДРАМА З СІЛЬСЬКОГО ЖИТЯ В 5-ОХ ДІЯХ.

— НАПИСАВ —

І в а н Ф р а н к о .

1917.

З друкарні „Свободи“, 83 Grand Street,
Jersey City, N. J.

115-312

ДІЄВІ ОСОБИ :

Микола Задорожний, чоловік літ 45, невеликого росту, похилий, рухи повільні.

Анна, його жінка, молодиця літ 25.

Михайло Гурман, жандарм, високий здоровий муштина літ 30.

Олекса Бабич, селянин, літ 40, сусіда Миколи.

Настя, його жінка, літ 35.

Війт, селянин, літ 50.

Шльома, арендар.

Селяни, селянки, парубки і дівчата, музики і т. п.
Дієть ся около 1870 року в підгірськiм селі Незваничах.

119
A. S. P. Bon

Д І Я П Е Р Ш А.

Нутро сільської хати. Ніч. На дворі чути шум вітру, сніг бе о вікна. В печі горить огонь, при нїм горшки. Анна і Настя порають ся коло печи. На лаві, на ослоні, на припічку і на печи дівчата і парубки, одні прядуть, другі мотають пряжу на мотовилах; на серед хати при стільці один парубок плете рукавиці, другий на коливороті крутить шнур.

Ява перша.

Парубки, дівчата, Анна і Настя.

Парубки і дівчата (співають):

Ой там за горою, та за кременною
Не по правді живе чоловік з женою.
Вона йому стелить білу постеленьку,
А він їй готув дротяну нагайку.
Біла постеленька порохом припала,
Дротяна нагайка біле тіло рвала.
Біла постеленька порохом присїла,
Дротяна нагайка кровю обкипіла.

Настя (перериває, махаючи стиркою). Та тьфу на вас! Що се ви вигадали такої плаксивої! Мов по покійнику голосять.

1. Парубок (регоче ся). Ага, а у вас мурашки по шкірі забігали.

Настя. Тю на тебе та на твою голову! Ти гадаєш, що я твого тата жінка, що небіжка ніколи з синців не виходила.

1. Парубок. Го-го, мій тато небіщик усе говорив: як чоловік жінки не бе, то в ній утроба гние.

2. Парубок. О, твій тато добрий цирулик був. Він і хлопам умів кров пускати.

1. Парубок. І задармо! То также щось варто!

Настя. Та повиннісьте встидати ся хоть тут, у тій

хаті таке говорити та співати. Пек, осина! То так! як би, не при хаті кажучи, злого духа при малій дитині згадав. Тут ангели божі літають, одна хата в цілім селі, де сьвятий супокій та згода та лад та любов — а ви якесь таке завели, що гидко і в губу брати.

1. Дівчина. Та не бійте ся, тітко, ми своєю співанкою сьвятих ангелів із хати не виполошимо.

Настя. А ти відки се знаєш? А може як раз виполошите? Знаєш, як старі люди кажуть: не викликай вовка з ліса. А то буває таке, що як у злу годину скажеш кому лихе слово, то воно зараз сповнить ся. Мої небіжка мамуня розповідали, що раз один такий...

1. Парубок. Та пипоть вам на язик! Ідіть до печи та глядіть, чи швидко ті вареники будуть, бо далі Микола з міста приїде та нас понаганяє до дому.

Настя, Ади, який швидкий. Не бій ся, вареники будуть. Гляди тільки, щоб ти свою рукавицю доплів. (Іде до печі).

1. Дівчина. Ну кінчим, сестрички, тоту співанку. Вона дуже красна. А така жалісна, аж плакати хоче ся.

Анна (від печи). Почекайте-но ви, як заміж повиходите, та на своїх плечах того добра зазнаєте, то вам ще й не так плакати захоче ся.

Дівчата. От тобі й на! А ви се відки знаєте? Хиба ви сего зазнали?

Анна. Ну, я не про себе говорю. А в тім що зазнала, то досить мені знати, та Богу.

Дівчата (хвилю мовчать, потім починають співати):

Ой мужу-ж мій, мужу, не бий мене дуже,
В мене тіло біле, боить мене дуже.
Пусти-ж мене мужу в вишневий садочок,
Най я собі урву рожевий квіточок,
Урву рожу-квітку тай пуцу на воду:
Плини, плини, роже-квітку, аж до мого роду.
Плини, плини, квітку, плини по Дунаю,
Як побачиш мою неньку, приплини до краю.

Настя (тимчасом повиймала вареники, відцідила їх, полила їх олієм, посолила і ставить на столі). Ну, годі вам співати! Кидайте роботу! Вареники на столі!

(Парубки і дівчата покидають роботу і з веселим гамором сідають за стіл і їдять. Настя з Анною коло печи; вона відсипала собі також вареників і сідає на припічку, обернена до стола плечима). Ну, кумо, помагай і ти!

Анна (глядить до вікна). Господи, яка там шаруга! Колиб тільки наші де з дороги не збили ся!

Настя. Не бій ся, їм не першина.

Анна. Не знаю, але мені так чогось лячно, так чогось сумно, як колиб якийсь велике нещасте надо мною зависло.

Настя. Та я то, небого, виджу. Цілий день як сама не своя ходиш. Тай уже сама собі міркую, чого би тобі журити ся? Живеш, як у Бога за дверми.

Анна. Я?

Настя. Чоловіка маєш доброго, тихого, роботящого, що трохи не молить ся до тебе.

Анна (зітхає). Та що з того!

Настя (тихійше). Ага, ти про те, що дітий не маєш. Не бій ся, Бог ласкав, будуть ще.

Анна (махає рукою). Ей, я не про те!

Настя. А про що-ж? Чого тобі ще треба? Що брати тебе на посагу скривдили? Тьфу! Наплюй ти на їх посаг! Їм твоя кривда боком вилізе.

Анна (кидає ся мов ужалена). Йой, кумо! Та хибя я про посаг! І по що ви мені згадуєте моїх братів? Адже знаєте, що вони мої найтяжші вороги.

Настя. Знаю, небого, знаю! Наслухалась я про твоє кєрваве дївоване.

Анна (живо). Що? Про моє дївоване? Що ви про него знаєте?

Настя (добродушно). Все знаю, небого моя, все знаю. Як тебе брати побивали, за наймичку мали, між людей не пускали і вкінци за наймита заміж випхали, ще й на посагу покривдили, Ой, та чи тільки те!...

Анна. Як то? Ще й більше щось знаєте?

Настя (сьміє ся). Та ти, кумо, мене не бій ся! Кажу тобі, що знаю все, хоч то від нас не близька сто-

рона, аж у другім повіті, а братів твоїх я й на очі не бачила.

Анна. А відки-ж ви все те знаєте?

Настя (сьміє ся). Через сороки-ворони, любонько! Були вже такі люди, що мені доповіли. Навіть бись ніколи не вгадала, хто.

Анна. Певне-сте десь якусь мою посестру на ярмарку бачили?

Настя. Ой, кумонько! Чи то я так на тих армарках часто буваю! Ні, таки до моєї хати сама звістка прийшла, тай то не коли, а вчера.

Анна, Ну, то я вже ніяк не вгадаю, хто то міг бути.

Парубки і дівчата (встають від їди). Спасибіг вам, тітко Анно, і вам, тітко Насте, за вечерю!

1. Парубок. Господи, тобі слава, що ся душа напхала!

Настя (бе його стиркою). Іди, іди, ти негосподарська дитино!

Дівчата. Ну, пора нам до дому, а то позамітає дорогу, то не докопаємо ся вулицею.

2. Парубок. Не бійте ся, мої ластівочки! Нас тут хлопців досить, кождий по дві вас на плечі візьме, тай до дому занесе.

1. Дівчина. Ова, які мені силачі. Ще подвигаєте ся та болячки постручете! (Збирають ся, забирають куделі та пряжу і виходять). Ну, добраніч вам! (Цілують ся з Анною, вона сьвітить їм скіпкою до сінній).

Анна. Добраніч, дівчата, добраніч! Та приходіть і завтра, будьте ласкаві! (Зачиняє за ними двері).

Ява друга.

Анна і Настя.

Настя. Та було хиба і мені йти.

Анна (спрятує зі стола). Ой, посидьте ще троха. У вас хата не сама, а як ваш чоловік буде їхати, то й так попри нашу хату, то почуєте. А мені веселійше^а буде ждати.

Настя (помагає прятати). Та воно то так. А вс^{у,}а!^{ї!}

таки хата рук потребує. Ну та вже для тебе се зроблю... (Зупиняється серед хати перед Анною з мискою в руках). Ну, а ти не цікава, від кого я дізналася про твоє дівованє?

Анна. Та що мені! Я не вдатна загадки розгадувати.

Настя (лукаво). А твоє серце нічого тобі не говорить?

Анна. Серце? А вам що таке? Що воно мені має говорити?

Настя. Ага, а на лиці міниш ся! Бліднеш, то знов червонієш! Ну, ну, не лякай ся! Я знаю все, від него самого.

Анна. Схаменіть ся! Що ви говорите? Від якого него?

Настя. Від Михайла, а від кого-ж би?

Анна. Від якого Михайла?

Настя. Ей кумо, та не прикидай ся, що нічого не розумієш. Адже ми обі не діти! Михайла Гурмана знаєш, а?

Анна (відступає крок в зад і хрестить ся). Сьвят, сьвят, сьвят! Ви що се, кумо, говорите? Михайло Гурман — так, я знала ся з ним, але його давно на сьвіті нема. Він у Боснії згіб.

Настя. Хто се тобі сказав?

Анна. Я се знаю, брати говорили.

Настя. Еге, то то й є, що брати!

Анна: Його мати сама лист мені показувала, плакала.

Настя. Ну, то мусів бути лист фальшивий, бо Михайло живісінький.

Анна. Кумо, бійте ся Бога, не говоріть сего! Може вам приснив ся? Може дух його вам об'явив ся?

Настя. Ні, кумо Анно, я тобі кажу: він живісінький. У жандармах служить уже три роки. Десь був у иншій стороні, а тепер його до нас перенесли. Вчора до нас у хату заходив, про тебе розпитував ся.

Анна. Господи, що се таке? Що зо мною діється? Кумо, голубонько! Кажіть, що се вам привиділо

ся, приснило ся! Адже-ж се... се таке, що здуріти можна! Адже-ж я тому Михайлови кляла ся, присягала, що радше в могилу пійду, ніж з ким іншим до шлюбу стану. А тепер!... Він по мою душу прийшов. Та ні, ні, ви жартуете, ви тільки так говорите!

Настя. Хрести ся, кумо! Чого ти так перелякалась? Тут видима річ, що брати ошукали тебе. Значить, на тобі нема ніякої вини. Він і сам се казав. Він зовсім не винуватив тебе. О, як би ти знала, як він гарно та щиро говорив про тебе!

Анна. Ні, ні, ні! не говоріть мені нічого! Не хочу чути про него, не хочу бачити його. (Ходить по хаті ламаючи руки). Ой, Господи! Ой, Боже мій, та не вже сему правда? Не вже і тут мене одурили, ошукали, мов kota в мішку продали?

Настя. Та вспокій ся, кумо! Що вже про те говорити, що пропало! Най їм за се Бог заплатить.

Анна (все ще в нетямі ходить по хаті). І за що? По що? А, знаю, знаю! Вони Михайла бояли ся, щоб не відібрав від них моєї батьківщини. О, так, так! А сей покірливий, наймит, ще й рад, що щонебудь дістав. Господи, ратуй мене! Не дай одуріти!

Настя (бере її за плече). Та отям ся бо, кумо! Що ти торочиш? Чи не гріх тобі? Ти тепер замужна жінка, треба про се все забути.

Анна (вдивлює ся в неї, по хвилі). А так, правда ваша! Правда ваша! Забути треба. Хоч би мало серце розірвати ся, а забути треба. Ой, Господи! І як воно доси не трісло? Кілько я намучила ся за ті роки! А тепер гадала, що от-от давні рани перестануть боліти. А тут на тобі! Маеш! Той, що доси був для мене помершим, являє ся на ново. Кумонько, матінко моя! Порадь мені, що маю робити? Дай мені якого зіля, щоби тут, отут перестало боліти!

Настя. Де вже мені, небого, до зіля? Не пораджу я тобі нічого, хиба одно: моли ся Богу, чей він відверне від тебе се лихо.

Анна. Молилась, кумо, молилась! Товкла чолом

о кам'яні сходи при церкві, слізми плити вмивала — нічого не помагає.

Настя (надслухує). Га, чуєш? Мабуть дзвінок тельнякає. Певне наці ідуть.

Анна (при вікні). Тельнякає! Ледво чути за свистом вітру, а тельнякає. Господи тобі слава, що ідуть! Ходімо зустрічати! (Обі сквапно одягають ся і виходять).

Ява трета.

По хвилі входять Анна, Настя і Бабич, увесь у снігу, з батогом у руках.

Бабич. Дай Боже вечір добрий!

Анна. Дай Боже здоровле! Так кажете, мій з вами не їхав?

Бабич. Ні кумо. Я його ще на солянній жупі лишив. Ще докладав своєї купи дров і щось там почав з вйтом перемовляти ся, та я не дочікував до кінця тай поїхав за іншими.

Анна. Бійте ся Бога! Якже-ж ви могли його самого лишити в таку страшну негоду?

Бабич. Е, не бійте ся, сам він не буде. Певно поїхав на Купіне з Передільниками. А наші всі на Радловичі гостинцем їхали. Але він швидко приїде, не бійте ся. Конята у него добрі.

Анна. Ой, я чогось бою ся. Кажуть у лісі вовки появили ся. Ще не дай Боже якого нещастя!

Бабич. Та успокійте ся, кумо! Ще Бог ласкав, відверне від нас лиху пригоду. А Микола не дитина. Він за худобу дбає. Ну, стара, ходімо їхати до дому, там десь конята перемерзли.

Настя. Ну, добраніч тобі, кумо. Моли ся, небого, Богу, все добре буде!

Бабич. Добраніч!

Анна. Оставайте ся з Богом! (Бабич і Настя виходять).

Ява четверта.

Анна (сама, одягнена в кожусі і хустині, сідає коло вікна і надслухує). Не чути! Тільки вітер свище

і виє. (Заламує руки). А він жиє, жиє, жиє! Одурили мене, отуманили, загукали, обдерли з усього, з усього! Ні, не хочу про се думати. В мене є чоловік, шлюбний. Я йому присягала і йому додержу віри (Надслухує). Ах! Ось він їде! Ну прецінь! Господи, тобі слава! (Виходить).

Ява пята.

Микола і Анна.

За сценою чути брязкіт нашійників. По хвилі входить Микола, весь присипаний снігом, в гуні надітій поверх кожуха, в баранячій кучмі, в рукавицях і з батогом. Він стає на серед хати, виймає батіг ізза ремня і починає обтріпувати сніг, стукаючи при тім о землю чобітьми. Відтак охаючи, починає роздягати ся.

Микола. Ось тобі і заробок! Ось тобі жий та будь! Ой, Господи, і як се я душі не згубив по дорожі, то й сам вже не знаю! Ох, тай утепенив ся-ж я! Тай промерз до самої кости! (Відсуває вікно і кричить). Анно, а коням треба пити дати! Думав напоїти на Купіню, та не мож було!

Анна (за сценою). Добре, добре! Я вже й воду зладила.

Микола (засуває вікно, знімає гуню, потім кожух і вішає їх на жердці). Ну, заробок, нема що казати! За вісім шісток головою наложи — оплатить ся. Цілісінький день роби, двигай, волочи ся, худобу збавляй, мерзни і мокни, як остатна собака, — і за все те вісім шісток. А прийде ся платити, то й того їм, людоїдам, жаль. І того би зажерли. Як дають чоловікови той кровавий крейцар, то так і відиш, що їх і за тим колька коле. А бодай вас уже раз людська праця розсадила та розперла, щобиьсте лиш очи повивалювали, нелюди погані! (Сідає кінець стола і починає стягати чоботи). От іще бідонька моя! (Кричить). Жінко, гей, жінко! Анно! Де ти там?

Анна (входить). Ти мене кликав?

Микола. Та же кликав. Ну, що коні пили?

Анна. Ще й як. Так біднята перемерзли, мов риби

трясли ся. Бідна худібка! Я їм трохи сировиці до води долила, випили по дві коновці...

Микола. А їсти мають там що?

Анна. Ну, та вже я не спустилась на тебе, поки ти їм даси. Мають по гарцеві вівса, тай січки я нарізала у заступника на машині, ну, тай сіна поза драбину понапихала. Ба, та чого ти так запізнив ся?

Микола. Ет, волиш не питати. От ходи-та поможи мені чоботи стягнути. Ади, позамерзали як костомахи, та боюсь, щоб ноги не повідморожувати.

Анна. Пек-запек! Що ти говориш? Ще би нам лиш того бракувало! (Бере за чобіт, тягне, та заглянувши Миколі в лице опускає ногу, відступає на крок у зад і хрестить ся). Сьвят, сьвят, сьвят! Миколо! А тобі що такого? Ти весь у крові!

Микола. Я?

Анна. Бій ся Бога! А се що таке? Чи бійка де була? Чи може ти скалічив ся де?

Микола. Та ні, ні, не бій ся!

Анна (кидаєть ся до него і розпинає лейбик). Та почекай лишень! Господи, сорочку покровавив! Ну, що се таке з тобою стало ся, Миколо?

Микола. Та то наш війтонько гідний та поважний.

Анна. Що? Бив тебе?

Микола. Та певно, що не гладив. (Гримає кулаком о стіл). Але я йому не подарую! Я на нім своєї кривди пошукаю!

Анна. Ба та що таке межі вами зайшли? За що?

Микола. Питай ти мене, а я тебе буду. За ні що! З доброго дива мене вчепив ся, бодай його той учепив ся, що в болоті сидить.

Анна (все ще оглядає його). Та не клени, Миколо, не гніви Бога! Ой Господи, та з тебе тут кварта крови зійшла! От ще недоля моя! Давай, я обмию. Десь тут ще тепла вода лишила ся. (Іде до печи).

Микола (кричить). Ні, не треба! Я його до суду завдам! Я завтра, ось так як є, до самого пана судії пійду. Най пани побачуть! Не мий!

Анна (наливає на миску води і наближаєть ся).

Іди, іди, бідна ти голово! Не роби з себе сьміховище людське! Війтови нічого не зробиш, тільки з себе сьміх зробиш.

Микола. Як то нічого не зробию? То цісарське право дозволяє оттак над людьми збиткувати ся? Як він вїйт і підприємець від довозу дров на жупу, то йому вільно з чоловіка й душу вигнати?

Анна. Ти певно знов поліна продавав?

Микола. Ну, та певно, що мусів продати. Бій ся Бога, чоловік намучив ся в лісі, намерз ся як собака, крейцарика при душі не має, а треба прецінь чимось душу підкріпити.

Анна. Ей, Миколо, Миколо! Кілько разів я тобі говорила: радше притерпи, а не роби сего! А тепер ще до суду хочеш іти! Адже вїйт тебе за таке до арешту борше запагує, ніж ти його!

Микола (глядиць на неї з острахом). Агій, жінко! Та се ти правду кажеш! А мені се і в голову не прийшло. Ну, на, мий!

Анна (миє його). Я би не знати що за се дала, що ти не тільки поліна продав, а ще й сам війтови якесь згїрдне слово сказав.

Микола. Я? Та скари-ж то мене Господи, що ні! Вчепив ся мене, що латер не повний. Я, як звичайно, остатний накладав, а він до мене. Вже там хтось мусів мене прискаржити, що я пару тих дурних полін продав.

Анна. А може він і сам видїв?

Микола. А дїдько його знає, може й видїв. Досить, що він до мене. Я тобі, каже, не заплачу, поки латер не буде цілий. А я кажу: Який був у лісі, такий тут є. А він мені каже: Брешеш, ти пять полін продав. А я йому кажу: Як продав, то не сам продав. І інші продають. А він до мене пристав: Хто продає? Тай хто, тай хто? Що я мав йому казати? По правді, чоловік нічого не бачив, а так на першого лїпшого говорити встидно. От я возьми тай скажи йому: Тай ви самі, докисьте не були підприємцем- то-сте продавали. Не встиг я йому се сказати, а він як не кине ся на

мене, як не почне гаратати мене палицею! Та через голову, та куди попало. То вже я й не стямив ся, коли і хто і як мене відборонив та на сани посадив.

Анна (хитає головою). Я так і думала, що ти щось таке мусів лягнути. Війт не такий чоловік, аби когось за дармо вчепив ся.

Микола (гірко). О, та певно. У тебе кождий чесний, кождий розумний, коби тільки не твій чоловік.

Анна. Я тобі чести не уймаю, але полін не треба було продавати.

Микола. А мерзнути та о голоді бути треба!

Анна. Було собі з дому взяти пару крейцарів на горівку, коли вже без неї не можеш обійти ся. Адже-ж ми вже не такі остатні.

Микола. От таке! На заробок їхати і ще гроші з дому брати!

Анна. Ну, коли так, то маеш заробок, якогось хотів. (Застелює стіл і заходить ся давати вечерю). Ну, але деж ти так довго барив ся?

Микола (гнівню). А тобі що до того? Не твоє діло! Коли я тобі такий нелюбий, то не питай ся мене ні про що!

Анна (ставить миски на стіл). Ну, коли так будеш зо мною говорити, то певно любійший не будеш. (Мовчанка. Микола тарабанить пальцями по вікні, Анна заставляє вечерю. Микола обертаєть ся і починає мовчки їсти. В тім чути стуканє до вікна. Анна здригає ся, Микола випускає ложку з рук).

Анна. Сьвят, сьвят, сьвят! А се що таке?

Микола. Хтось до вікна стукає! В таку пізну годину, в таку негодю — ой, може яке нещастє!

Голос за вікном. Гей, люди, отворіть, не дайте душі загинути!

Анна. Хтось певно з дороги збив ся. Біжу отворити.

Микола. Анно, стій! Може яка зла душа?

Анна. Ба та що? Дати чоловікови загинати? Тай що нам зла душа? Взяти у нас нема що, нікому ми

нічого не винні, то чого нам бояти ся? (Виходить. Чути калатане засувів).

Ява шеста.

Микола, по хвилі входить жандарм з карабіном, увесь присипаний снігом, за ним Анна.

Жандарм. Дай Боже добрий вечір!

Микола. Дай Боже здоровле!

Жандарм. Перепрашаю, що в таку пізну пору не-прошений до вашої хати набиваю ся. Але там така страшна буря, куревільниця, що не дай Господи! Я з дороги збив ся, думав уже, що або замерзну де в за-меті, або вовкам на зуби попаду ся.

Анна (хрестить ся). Господи!

Жандарм (озираєсь на неї, витрищує очи, потім перемагає себе). А так! Недалеко вже було до того. Там під лісом чути, як вони виють. Кождої хвилі мо-гли bestії зі мною привитати ся!

Микола. Та роздягніть ся, пане, сідайте! Адже-ж тепер під ніч далі не пійдете.

Жандарм. Та куди вже! Ніг своїх не чую, так про-мерз та змучив ся! Ой, Господи тобі слава, що з ду-шею з того снігового пекла вихопив ся! (Обтріпує ся зі снігу і починає роздягати ся. Микола придивляеть ся йому близьше).

Микола. А ви відки, пане шандаре?

Жандарм. Та ходом з міста.

Микола. Ну, так, ходом. Але родом? Даруйте, але мені здаєть ся, що я вас десь колись бачив.

Жандарм (сьміє ся). Ну! чи не ще! Миколо, ста-рий побратиме! Хиба-ж ти не пізнав мене? (Клепче його по плечи).

Микола. Михайло Гурман! Так се ти! А ми гада-ли — — Анно, ба, а ти хиба не пізнала Михайла?

Анна (зовсім забувши ся стоїть кінець стола і не дивлячись на них шепче молитву). І остави і ослаби і відпусти Господи...

Жандарм (регоче ся). Анно! Господине! Що се

вам на побожність зібрало ся? Що-ж то, не привитаєте ся зі старим знакомим?

Анна (подає йому руку). Як ся маєте, пане шан-дар?

Жандарм (хвилю пильно глядів на неї, потім пустив її руку, сціпив зуби і відвернув ся, говорить далі тільки до Миколи). Ну, нинішної ночі не забуду, доки життя мого. Знаєте, як я почув крізь вітер ті вовчі голоси, та й то таж недалеко — ну, гадаю собі, вже по мені! І так мені нараз мов би хто приском поза плечима посипав. І в тій самій хвилі я побачив з боку сьвітло. Зразу подумав, що то вовк очима блимає, але далі бачу, що стоїть на місци... І вже я нічого більше не думав, не міркував, тільки як не пушу ся бігти півперек снігів, через якісь рівчаки, заметі та плоти. І Бог його знає, відки в мене стільки сили набрало ся. Гримнув чоловік собою з десять разів, то правда, але Богу дякую, що хоть кости цілі!

Микола. Ну, шож, Богу дякувати! Але скажи ти мені, будь ласкав, що се з тобою? Відки ти взяв ся? Аджеж казали, що ти...

Жандарм (регоче ся). Ха, ха, ха! Що я що такого?

Микола. Ну, та що ти погіб, умер...

Жандарм (сьміє ся ще дужше і підходить до него. Микола цофає ся). Ха, ха, ха! Та се й правда! Адже-ж я небіщиқ. Не віриш, Миколо? Я вмерлий? Я з гробу приходжу.

Микола (переляканий хрестить ся). Сьвят, сьвят, сьвят!... (Слабо всьміхає ся). Ну, що ти дурниці говориш, Михайле? То не годить ся з такими річами жартувати.

Жандарм (грізно). Ти думаєш що я жартую? Ану на, доторкни ся мене! (Простягає руку, Микола відскакує). А видиш! Та про те дарма! Знаєш, Миколо, по що я прийшов?

Микола. Ти? До мене?

Жандарм. Еге! По твою душу. (Регоче ся). Ха, ха, ха! Отто налякав! Ну, не бій ся, бідолахо! Твоя душа не така то дуже цінна річ, щоб аж мерці з гробу

по неї приходили. Не бій ся, ади, я живий чоловік, такий як ти! (Плеще його по члечи). А відки я тут узяв ся, се я тобі зараз скажу. Вернувши з війська я продав грунт і хату і вступив до жандармів, ось уже три роки служу. Зразу на границі був, пачкарів ловив, а отсе пару неділь тому перенесли мене в сей повіт.

Микола. І чи не можна було відразу се сказати? А то на тобі! Взяв ся страшити мене небіщиком. Ей, Михайле, Михайле! Ти, як бачу, все ще такий збиточник, як був колись. (Хитає головою). Ну, сідай, та от вечеряй разом з нами.

Жандарм. Отсе справді розумне слово. (Бере за ложку і сідає коло стола). Ба, а ви чому так пізно вечеряєте? Адже певне вже північ буде!

Микола. Адже я в таким самім був, як ти. Тільки недавно з дороги приїхав.

Жандарм (їдячи). З якої дороги?

Микола. Та з міста. Латри возив на жупу тай так припізнив ся. На силу до дому допхав ся (їсть). А ще мені лиха доля казала їхати на Купіне. Думав, що ближше буде, півперек ліса, а тимчасом там замело так, що я трохи худоби на віки не збавив.

Жандарм (кладе ложку і глядить на него здивований). Що? Ти сеї ночі на Купіне їхав?

Микола. Таже їхав.

Жандарм. По при Купінську коршму?

Микола. Ну, таже не куди. Ще зупинив ся, хотів коні напоїти, та якась мара відро урвала. Почав було стукати до Жидів, але якось ніхто не виходив, а я подумав собі: Ей, уже й так до дому близько! Тай не достукавши ся нікого, взяв ся тай поїхав.

Жандарм. А давно се було?

Микола. О, певно, що вже зі три години тому. Хоч то від нас до Купінської коршми ледво пів милі але як я почав їхати, як почав стрягнути та з дороги збивати ся, то здавало ся, що принаймі пів року їду. А тут чоловік сам-самісінький у лісі.

Жандарм. То ти сам їхав? І не тямиш, їхав ще хто за тобою?

Микола. Де там! Усі наші геть поперед мене виїхали, тай усі їхали на Радловичі, гостинцем.

Жандарм. Ну, а в коршмі сьвітило ся?

Микола. Та було сьвітло, але вікна були заслоне-ні та й двері замкнені. Мабуть Жиди вже спали, бо на мій стук ніхто не обізвав ся.

Жандарм (воркоче). Ну, певно! (їдять, мовчан-ка. Анна сидить на припічку, силує ся їсти та не може). Ну, спасибіг вам, пане господарю, за вечерю! (Кладе ложку і встає).

Микола. За мало. Видихай здоров! (Встає також, оба сідають на лаві).

Анна (мовчки спрятує зі стола).

Жандарм (придивляє ся Миколі з боку). Ба, що се у тебе, Миколо, таке лице обдрапане? Я щось не тямлю, аби ти був охочий до бійки?

Микола (змішаний). Я? Ха, ха, ха! Та куди мені до бійки? Я чоловік спокійний. А се ті нещасні латри сььогодні так мені доїхали. Тільки що я почав брати з купи поліна, а вся верхня верства гур-гур на мене. Ще щастє, що мене на місци не забило.

Жандарм, Ов, то погана пригода!

Микола. Ой, най Бог боронить від такого зарібку!

Жандарм. А богато заробляєш на день?

Микола. Е, тільки того зарібку, як кіт наплакав. Вісім шісток на день. А кілька чоловік надвигає ся, намерзне ся, намучить себе і худобу і нагризе ся, то відрік ся-б і того зарібку.

Жандарм (знов придивляє ся його лицу). Але тебе, брате, таки порядно ті поліна мусіли заїхати. Ціле праве лице мов граблями подрапане.

Микола. Та кажу тобі, що як на мене з правого боку поліна гуркнули, то я думав, що вже мені голову на камуз розбили.

Жандарм (встає, проходить ся по хаті і сідає ліворуч від Миколи, а потім глядить на него). От, та бо у тебе і з лівого боку ще гірше каліцтво.

Микола (змішаний). А то я тим боком на землю впав, на ріще, тай так направив ся. Ще щастє, що око на сук не висадив.

Жандарм (заглядає йому в очи). Е, та бо і з переду шрам на чолі, зовсім, як би хто подряпав. Ще й синці попід очима. Ей, Миколо, признай ся, се не від полін!

Микола (ще гірше змішаний). Що ти знов! До чого маю признати ся? Бігме Боже, що я з ніким не бив ся! Тай по що би я тебе дурив?

Жандарм (сьміє ся і клепле його по плечи). Ну, ну, Миколо, не бій ся! Я нині твій гість, то не потребуєш мені ні до чого признавати ся. Але се одно тобі скажу, небоже: ти на крутаря не вродив ся. Видно відразу, коли хочеш щось збрехати, а воно тобі ані руш не удає ся!

Микола (заляканий). Але-ж скари-ж то мене Господи!...

Анна. Миколо, та покинь же божити ся! Ось подумай радше, де ми пану шандареви постелимо. Пізна година, а ви оба помучені, пора спати.

Микола. Ай, ай, ай, твоя правда небого! А я дурень забалакав ся та й забув про се. Я зараз, зараз! (Хапає ся сюди й туди по хаті, та не може потрапити на лад. Надіває шапку тай кожух).

Анна. Ба ти куди?

Микола. Я зараз! Знаєш, я так думаю: околот соломи принесу, постелимо Михайлови оттут на землі. Ти тільки верет яких приладь, подушку, а кожухом накриє ся.

Жандарм. О, спасибіг вам. У мене є свій плащ.

Анна. Та я би була сама за соломою пійшла.

Микола. Ну! Куди тобі! Я сам заразїсько принесу. (Бере шапку і виходить).

Ява сема.

Ті самі без Миколи. Анна порас ся коло постелі. Жандарм підходить до неї і бере її за плечі.

Жандарм. Анно!

Анна (ледви чутно). Чого тобі?

Жандарм. Що, ти навіть поглянути на мене не хочеш?

Анна (обертає ся до него лицем, але зараз спускає очи в низ і мовчить).

Жандарм (довго дивить ся на неї). Нелюди! Поганці! Таки додержали слова, закопали тебе живцем у могилу! Бог би їм сього не простив!

Анна. Про кого се ти?

Жандарм. А про кого-ж би, як не про твоїх коханих братчиків? Знаєш, як мене взяли до війська, то один із них у коршмі виразно сказав мені: „Ти, Михайле, іди в божий час, але про Анну і не думай. Не буде вона твоя, хоч би ми мали її живцем у могилу закопати”. Я тоді розсміяв ся йому в очи, але бачу, що вони таки поставини на своїм.

Анна (несьміло). Так ти... не гніваєш ся на мене? Не проклинаєш мене?

Жандарм. Не тебе, бідна сирото! Хиба-ж я не знаю, що ти тут нічого не винна, що у тебе не було власної волі, що тебе загукали, одурили, замучили? (Анна плаче). Та ні, признаю ся тобі, в першій хвилі дізнавши ся, що ти вийшла заміж за отсега тумана, я був лютий на тебе. Я був би вбив тебе, коли-б ти була близько. Я цілими днями бігав мов одурілий по полю і кляв тебе, просив на тебе у Бога найтяжшої кари, найстрашнішого лиха.

Анна (перелякана). Михайле!

Жандарм. Не бій ся, Бог не дитина, щоби слухати проклонів одурілого чоловіка.

Анна (крізь сльози). Ой, боюсь, що він таки вислухав тебе!

Жандарм (радісно). Що? Значить, ти не забула мене? Любиш мене ще, Анно?

Анна (з переляком відпихає його від себе). Мовчи, мовчи! Що ти говориш? Не сьмій до мене так говорити. Я шлюбна жінка, я чоловіка маю.

Жандарм. Е, що такий чоловік! Нині є, а завтра може не бути.

Анна. Як то? Що се значить? Що ти говориш?

Жандарм. Нічого. Так собі. Але як би його не було, то ти...

Анна. Мовчи, мовчи! Не говори! І про чоловіка мого не сьмій думати нічого злого!

Жандарм. Ет, говори собі! Се ми вже побачимо. Що я про него думаю, то моя річ.

Анна (бере його за рамя). Михайле, що ти думаєш, скажи мені?

Жандарм. Дай мені спокій! Завтра побачиш!

Анна. Завтра? Значить, є щось? Ти щось задумав? Щось страшне? О, так! Бачу се по твоїх очах! Чула се з твого голосу, коли ти розпитував його про ті шрами. О, я знаю тебе, у тебе камяне серце! Я не буду просити тебе, щоб ти змилував ся над нами, не погубляв нас. Одно тільки тобі скажу, що двоє невинних людей візьмеш на душу!

Жандарм. Я маю в Бозі надію, ані одного не візьму. Але те одно тобі скажу, що твій чоловік був би дуже добре зробив, коли би був нині дома сидів і не їздив на заробок.

Анна. Зьвір ти, зьвір лютий! Наострив ся пожерти нас і тепер думаєш, що найшов притоку. Але Бог тебе покарає, тяжко покарає!

Жандарм (сьміє ся). Ха, ха, ха! Ось гарно: двоє мерців зійшло ся, що за життя любили ся і по смерти одно за друге не забули, а зійшовши ся не мають що ліпшого робити, як сварити ся. Анно, серце моє! Не вже-ж я такий ненависний тобі?

Анна. Чого ти хочеш від мене? Чого прийшов у сі сторони?

Жандарм. Богом тобі клену ся, що я не хотів. Два місяці я вже тут, а знаєш сама, що я доси оминав ва-

шу хату. Аж сьогодні — не знаю, чи Бог, чи зла доля завели мене до вас.

Анна. Годі. Чоловік іде! (Стелить постіль, жандарм сідає кінець стола і ніби дримає).

Ява осьма.

Тісамі і Микола з околотом соломи.

Микола (кидає околіт на серед хати). Ну, тай шаруга-ж там, Господи! Завтра мабуть нашу хату рівно зі стріхою замете. Адже я ледво докопав ся з хати до стодоли. (Роздягає ся). А ти що, Михайле, дримаєш? А я думав, що ти з давною знакомою (моргає на Анну) схочеш побалакати. Адже ви колись любили ся...

Жандарм. Е, чи одні то дурниці чоловікови по голові стріляли, поки молодий був. А тепер як чоловіка в війську промуштрували та по босняцьких горах прогнали, та на шандарській службі підгартували, то куди вже йому давні любощі згадувати. Та й твоя жінка, вибачай за слово, якась мов прикисла троха. Мабуть міцно її в руках держиш, га?

Микола. Я? її? Господи, та вона мене... Та я би її... Але що таке говорити! Сьмішно мені старому. А от що сумує та тоскує вона коло мене, се правда.

Жандарм. Ну, се вже ваша обоїх річ. Що мені в те мішати ся!

Микола. Так, брате, твоя правда. Муж і жінка — одна сотона; чужому нема що туди пальці втиркати.

Анна (стелить жандармови на землі). Ти, Миколо, двері позамикав?

Микола. Ба а якже! (Позіває). О, пора в стебло. (Хрестить ся і шопотом молить ся до образів).

Жандарм. Та хиба й собі роздягати ся. (Роздягає ся, хрестить ся і лягає на землі). А як би я завтра рано не збудив ся, то будьте ласкаві збудити мене, скоро встанете.

Анна. Добре, добре. (Кладе його карабін на ла-

ву, заглядає до печи і затикає її. Тимчасом Микола скінчивши молитву розперізує ся і лягає на постелі).

Микола. Ти спиш уже, Михайле?

Жандарм. Та дрімаю. Або що таке?

Микола. Та нічого. Добраніч тобі!

Жандарм. Добраніч!

Анна (хрестить ся, відтак стає за припічок і гасить лампу).

Заслона спадає.

Д І Я Д Р У Г А.

Декорація тасама. День. В печи горить. Микола парить березове пруте і крутить ужівки. Анна то порасє ся коло печи, то помагає йому.

Ява перша.

Микола і Анна.

Микола. Ну, держи добре, не пускай! (крутить). Так. Тепер давай сюди. Най його хороба спіткає з його латрами! Плюнув би чоловік на той заробок, а тут ні, їдь знов, щоби того проклятого латра докапарити, щоб він йому стік ся!

Анна. Та чей нині лекше буде їхати, ніж вчера Бач, випогодило ся!

Микола. Ага, випогодило ся! А вчера замело зі шумом, що й сліду не найти. Ні, я таки не поїду сьогодні. І себе збавлю і худобу, а за що? Нехай він пропадає зі своїми латрами.

Анна. Та то певно, що ліпше не їхати, ніж по снігах з тягаром копати ся. Латри не втечуть, а робота й дома найде ся. Ой, як би ти був учера мене послушав та не їхав!

Микола. Або що?

Анна. Та нічого. Але моє серце чує якусь біду. Яка мені нині погань снила ся, то нехай Бог боронить! Десь ніби я коралі сїю по хаті, по оборі, по цілім селі, та такі грубі та червоні...

Микола (немов сам до себе). Коралі, то сльози.

Анна. А далі десь ніби на нашу хату з усіх боків пси гавкають, у двері лізуть, у вікна голови пхають, та такі люті та розжерті...

Микола. Люті пси, то напасть.

Анна. А далі десь ніби мене до шлюбу вбирають, а в саме біле: білі черевики, білу спідницю, білу перемітку.

Микола. Сьвят, сьвят, сьвят! Що тобі, жінко? Най Бог відвертає від нас усе лихе! Що ти говориш?

Анна. Та що таке? Хиба се що значить?

Микола. Та... бодай у лиху годину не згадувати! Господи! Сон, мара! На все Божа воля. Не треба ніколи забігати по перед батька в пекло, ось що! (Крутить далі). Гм, і що його робити з тими латрами, і сам не знаю.

Анна. Може би пійти спитати Бабича, чи він їде?

Микола. То правда. Як він їде, то ніяково мені лишати ся. Як тільки сани полагожу, то зараз піду до него. (Кидає готові ужівки і сідає на лаві). Ой, крижі болять! Господи, проробив чоловік свою силу на чужих людей, а тепер для себе лиш останочки лишили ся. Анно!

Анна (коло печи). Чого тобі?

Микола. Що сей шандар так рано схопив ся? Я й не бачив, коли вийшов.

Анна. Казав, що мусить, служба...

Микола. А знаєш, я як його побачив, то зразу одеревів на місци. В таку годину, в тім мундурі — зовсім здавало ся, що се мертвець з тамтого сьвіта до нас приходить. А тим часом, бачу, він живий.

Анна. А хиба-ж ти не знав, що він у наших сторонах?

Микола. Я? Та відки я мав знати? Я був певнісінський, що він давно вже зогнив у Босні. Адже-ж твій братьо присягав ся передомною, що його нема на сьвіті, навіть карту з війська показував. Тільки то біда, що я неписьменний, то й не міг прочитати.

Анна. Значить, тебе таксамо одурили, як і мене.

Микола. Не знаю, по що їм так конечно забагло ся випхати тебе на десяте село.

Анна. А я знаю. Не хотіли мені нічого дати з вітцівщини. Ну, а як би я була пійшла за Гурмана, то той

би їм був з горла видер. Ти знаєш, який він був чоловік. Бояли ся його, то й постарали ся разом з війтом, щоб його, одинака в матери, випхано на війну, а потому скористали з часу, щоби мене також випхати в инший бік. Ось і вся мудрість.

Микола. Господи, а я й не догадував ся, куди стежка в горох! Чоловік з богачами кумпанії не водив, той на богацьких штуках не розуміє ся. (Анна проходить коло нього, він ловить її прихилює і цілує в чоло). Бідна ти моя небого! А ти дуже любила сего Михайла?

Анна (спалахнувши). Ну, що вже про се говорити? Любила, чи не любила, тепер нема що й згадувати. От радше йди сани ладь! Обід уже готов. Поки ти там упораєш ся, то вже вистигне як слід.

Микола. Твоя правда, Анно! (Встає і бере уживки). Не час бідному згадками бавити ся, треба роботу робити. Наливай лишень, я зараз буду готов! (Виходить).

Ява друга.

Анна і Микола за сценою.

Анна (наливає борщ у миску, насипає у другу фасолю і ставить на стіл). Чи дуже любила сего Михайла? Здаєть ся, що дуже, коли й доси вся тремчу, всю мене мороз проходить, як його згадаю. Здаєть ся, що таки дуже. А може більше бояла ся його, ніж любила. У, сила у него! Вола за роги хопить та й на землю кине. Господи, таких, як мій, то йому ніщо двох у одну жменю. Самим поглядом, здаєть ся, на скрізь тебе прошибає, мов розпаленим дротом. Ох, тай боюсь я його тепер! Боюсь як найтяжшого ворога! І певно, що як він на нас завзяв ся, то зitre нас на порох, знищить, зруйнує. Бо хиба-ж мій чоловік зможе з ним бороти ся?

Микола (за сценою). Анно, гов, Анно!

Анна. А чого тобі?

Микола. Де ти рептюх поділа? Най коням сіна накладу.

Анна. Та рептюх осьде в сінях; я давно сіна наклала. Ходи їсти! (Вигортає огонь із печі).

Микола. Зараз, тільки ще лещети поладжу. Десь два лещети випали.

Анна. Та лиши лещети на потому, не втечуть! Ой, Господи, чим далі, тим чогось гірше мені робить ся. Моторошно мов перед пожаром. Усе мені здаєть ся, що ось-ось якесь нещастє...

Ява третя.

Микола і Анна.

Микола (скрипнув дверми входячи). Н-ну!

Анна (схапуєсь від печі). Ох! Се ти?

Микола. А тобі що такого, жінко? На тобі лица нема!

Анна. Нічого, нічого. Щось мені недобре зробило ся. Се мабуть від печі... Я трошка загоріла, та голова крутить ся. Сідай лишень та їдж, я напюсь води, то мені лекше буде.

Микола (сідає за стіл хрестить ся і бере ложку). Та ходи й ти обідати. Мені якось самому страва в рот не лізе.

Анна. Е, що там! Не прибагай собі нічого, їдж! А я тим часом пійду до Бабича, та спитаю його, чи їде він у ліс.

Микола. Га, коли так, то йди. Троха пройдеш ся, то чей і голова перестане боліти. Іди, йди! (їсть).

Анна (накидає на голову хустку і направляє ся до дверей. В тій хвилі двері відчиняють ся. Входять жандарм, вїт, Бабич, присяжний і ще один селянин).

Ява четверта.

Микола, Анна, жандарм, вїт, Бабич і один селянин.

Вїт (входячи). Слава Ісусу Христу!

Микола. Слава на віки. Просимо до обїду!

Війт. Обідайте з Богом сьвятим, най Бог благословить!

Микола. Сідайте, пане вийте. Що вас сюди до нас приводить?

Війт (сідає на ослоні плечима до стола, жандарм на лаві, присяжний і селянин стоять і роззирають ся по хаті). Гм, так собі. Маємо до вас маленьку справу.

Микола. До мене? А то що такого?

Війт. Ви вчора сказали пану шандареви, що були в ночі в коршмі на Купіню?

Микола. Та був. Не в коршмі, а під коршмою.

Війт. І пізно в ночі?

Микола. Та пізно. Вже за мною, бачу, ніхто не їхав.

Війт. Ви приїхали до дому закровавлений?

Микола. Та... та... так.

Жандарм. Що? Ви й до дому закровавлений приїхали? Я сего від вас не чув. Газдине, правда се?

Анна. Та правда. Я сама його обмила.

Жандарм. О, се важна річ. (Пише в книжочці). А ви-ж сказали, що в лісі скалічились ще як латри брали. Значить, ви й до міста їхали закровавлений і з міста вертали у крові?

Війт. Він вам так казав? Ну, се правда. Він у місті був здоровісінський і зовсім чистий. Я прецінь його сам бачив на жупі.

Микола. Скажіть же всю правду, пане вийте.

Війт. Яку всю правду?

Микола. Адже-ж се ви самі мене так покровавили.

Жандарм (схапуєть ся). Що, що, що?

Війт. Брешеш, Миколо. То правда, що ми троха з тобою перемовили ся за ті поліна, але покровавити тебе я ані гадки не мав.

Микола. Я маю на те сьвідків. Я навмисне не змивав крові з себе і до дому так приїхав, щоби вас до суду завдати.

Війт. Ха, ха, ха! Мене! До суду!

Жандарм. Яких маєте сьвідків?

Микола. Та от кум Бабоч і кум Калинич також там були, то можуть посьвідчити.

Бабич (скробає ся в голову). Та бути я був, то нема що казати; але того я не бачив, аби вас кум начальник покровавив. Ударив вас поза вуха, то правда, але щоби вас оттак подрапав, то я того не можу посьвідчити.

Селянин. І я також не можу.

Жандарм. Миколо Задорожний, я вас арештую. (Видобуває з торби залізні ланцюшки з наручниками). Давайте сюди руки і не думайте опирати ся, бо вам гірше буде.

Анна. Ой, горечко мое!

Микола. Арештуєте? Мене? За що?

Жандарм. Ви самі певно ліпше знаєте, за що. Вчешної ночі на Купіню в коршмі всіх Жидів вирізано.

Микола. Ой, Господи! То я би мав у тім бути?

Жандарм. Я не знаю. Дай Боже, щоби ні. Але скажіть самі, чи против вас усе не сьвідчить? Коли ви невинні, то не маєте чого бояти ся, на суді ваша правда покаже ся. Але я мушу своє зробити. Давайте руки!

Микола. Бог видить мою душу. Я невинний. Робіть зі мною, що хочете. (Подає руки, жандарм заковує його).

Жандарм. Так, то розумно. А тепер скажіть мені, де ті чоботи, що ви вчора мали на собі?

Микола. А онде стоять у запічку.

Жандарм. Присяжний, подайте їх сюди! (Присяжний подає, вїйт і жандарм оглядають їх до вікна). Є! Ось кров!

Вїйт. І ось тут є!

Жандарм. То сумно. Відложіть на бік!

Микола. То з мене кров, як я їхав.

Жандарм. Се вже будете в суді толкувати, се до нас не належить. Ви мали з собою сокиру? Де вона?

Микола. Он під лавою.

Жандарм. Присяжний, подай її сюди! (Присяжний подає, жандарм і вїйт оглядають). Є й тут кров. Ось на топоріщу.

Вїйт. І ось на обусі. І ось на лезі.

Жандарм. Відложіть на бік! А тепер покажіть ко-

жух! (Оглядають кожух). Є й тут. Відложіть на бік. (Іде до постелі і шукає під подушками в соломі. До Анни). Отворіть скриню!

Анна (весь той час стояла мов остовпіла, не рушає ся з місця, тільки глядить на него).

Жандарм. Чуєте, жінко, отворіть скриню! (Коли вона не рушає ся, він виймає їй ізза пояса ключ, відчиняє скриню і разом з війтом починають перешукувати все). Ну, тут нема нічого. Пане війте, присяжний і ви свідки, ідіть з ним і перешукайте все обійсте, шопу, комору, стодолу, всякі скритки! А я тут переслухаю газдиню.

Війт. Ну, Миколо, ходи з нами!

Микола. Господи, Ти знаєш, за що на мене такий тяжкий хрест посилаєш, нехай буде твоя воля! (Виходить, за ним війт, присяжний і селянин).

Ява пята.

Жандарм і Анна.

Жандарм (по відході хвилю мовчить, стоячи недвижно серед хати напротив Анни, яка стоїть коло вигаслої печи. Відтак він випростовує ся і підносить голову. Остро). Анно!

Анна (підводить голову, глядить на него з невисказаною трівогою і опускає очи).

Жандарм. Сюди ходи!

Анна (підходить до него і зупиняє ся).

Жандарм. Близше, близше! Гляди мені в очи! Просто!

Анна (силує ся глядіти, тремтить уся, потому кидає ся перед ним на коліна). Михайле! Михайле! Не муч мене! Не можу глядіти на тебе! Ти такий страшний!

Жандарм. Дурна! Чого тобі бояти ся? Для злодіїв, розбійників я можу бути страшний, се моя служба. Ти не бій ся!

Анна. Але-ж він нічого не винен! Михайле! Що ти наговорив на него? Клянусь тобі, він не винен!

Жандарм. Хто він? А, твій Микола! Ну, а може й винен?

Анна. Ні, ні, ні! Ніколи! Він такий добрий, він хробака дармо не розтопче, не то щоб чоловіка вбив!

Жандарм. А мене вбив! Мене зробив нещасливим! Ні, не говори мені про него! Яке мені до него діло? Я йому не ворог, а трафили ся такі сліди, що свідчать против него, то я його мушу арештувати. Мушу, чуеш? Се моя служба. Коли він не винен, то в суді його правда покаже ся.

Анна. Так чого-ж ти від мене хочеш? Я прецінь з ним не була, нічого не знаю. Лиш то знаю, що приїхав кровавий і казав, що його війт побив.

Жандарм. Байдуже мені про се. Будеш те в суді говорити. Я про що инше хочу з тобою побалакати. Анно, диви ся мені в очи! (Бере її за плечі і вдивлює ся їй у очи). А ти ще гарна, молода, свіжа! Анно, любиш мене?

Анна (тремтить). Михайле, пусти мене!

Жандарм. Ні, не пущу! Скажи зараз, любиш мене?

Анна (відвернувшись). Ні, ні, не люблю! Ти страшний! Не люблю!

Жандарм (грізно). Гляди мені в очи, чуеш! (Анна дивить ся йому в очи). Скажи тепер, любиш мене?

Анна. Михайле! Братчику мій, не муч мене! Коли оттак впираєш у мене свої очи, то мені так важко, так страшно! Сама не своя стаю!

Жандарм. Дурниці! Говори, любиш мене?

Анна (ледви чутно). Люблю.

Жандарм. Ще раз скажи! Голоснійше!

Анна. Люблю.

Жандарм. Памятай-же. І будеш моєю? Стій просто, не трясись! Знай, що від мене не втечеш! О, я не такий, щоб тебе пустити з рук! Раз мені щасте всміхнуло ся по стільки роках, то вже я тепер не випущу його! Зубами в него віплю ся, а не випущу. Говори, будеш моєю?

Анна. Ради Бога, Михайле! Не говори сего! Я

шлюбна жінка! Я присягала. Гріх мені таке слухати, гріх подумати про таке!

Жандарм. А не гріх було дати мені слово, а потому вийти за другого? Не гріх украсти моє щасте?

Анна. І моє вкрадено, голубе мій! І моє серце розбито, і мене з нелюбом спаровано! З туманом от-таким, що з ним ні в кут, ні в двері, що з него люди сьміють ся, що хиба хто не хоче, той з него не глузує! А ти ще дорізати мене хочеш!

Жандарм. Дарма, дурне говориш! Коли се правда, що кажеш, то будь моєю! На злість тим, що нас розлучили. На перекір тим, що вкрали наше щасте. Ми його відокрадімо, наше щасте!

Анна. Бог нас покарає, Бог!

Жандарм. Не слухай того! Бог нашої муки не потребує. А трафилась нам нагода, то й поживмо свобідно та покоштуймо щастя.

Анна. Чи довго воно потриває?

Жандарм. Щасте ніколи довго не триває. Щасте все — день, година одна, хвилина.

Анна. А потому?

Жандарм. Потому? Мені то в голові, що потому буде! Доси бідували та мучились і потому тесаме буде. Ова, велика невидальщина. Хиба тобі страшно?

Анна (не зводячи з него очий, ледве чутно). Ні, не страшно.

Жандарм. Так хочеш бути щасливою?

Анна (так само). Хочу.

Жандарм. Так будеш моєю?

Анна (так само). Буду.

Жандарм. Памятай-же! Держу тебе за слово. А як і тепер мене одуриш, то горе тобі! Я страшно пимщу ся на тобі й на нім.

Анна. (так само). Ні, не одурю.

Жандарм. Ну, продрухай ся! Що се ти мов крізь сон говориш? (Потрясає її за плечи). Ось вони надходять. Плач, ламай руки, щоби нічого не догадали

ся. Преси мене, щоб я його помилував. А як відведуть його до міста, то я до тебе навідаюсь.

Анна (з заломаними руками стоїть мовчки коло печі).

Ява шеста.

Тісамі і Микіла скований, вїт і селянин.

Жандарм. Ну що-ж, вїйте, найшли що підозрілого?

Вїт. Нічогісїнько, пане шандаре. Тільки на санях двох лещетів нема, а на третім троха кровю замазано.

Жандарм. Ага, се також важне. (Записує в книжці). Ну, а тепер ведіть його. І отсі річи заберіть. Лещет із саний виняли?

Присяжний. Я виняв, ось він.

Жандарм. Добре. Візьміть, а пантруйте, аби кров не стерла ся. А ви, вїйте, форшпан для нас вистарайте. По снігу тяжко буде арештанта аж у місто пішки гнати. А може у него спільники є, то щоб де в лісі не напали та не відбили.

Микола. Господи! Що се зі мною дієть ся? За що на мене така кара тяженька?

Вїт (скробає ся в голову). За форшпан, пане шандаре, тяжко буде нині. В кого є тягло, то всі потягли на заробок, то до латрів, то до кльоців. От, хиба би його власні, Миколові коні взяти і в його сани запрягти.

Жандарм. А що-ж, і се можна.

Вїт. То тут може хтонебудь з вами присісти: буде кіньми гнати і потому приїде назад.

Жандарм. Дуже добре. Мені ще й так мабуть прийде ся сюди вернути, за спільниками шукати.

Вїт. То ще й ліпше. Ану, куме Бабичу ідіть та запрягайте! (Бабич відходить).

Микола (що доси сидів на ослоні та втирав руками сльози). Анно!

Анна (мов остовпіла). Чого тобі, Миколо?

Микола. У тебе чиста душа, невинна... Молись Богу, щоб швидко й моя невинність виявила ся.

Анна. Чиста душа... А хиба-ж твоя менше чиста?

Микола. А господарства пильнуй! Не багато у нас тої мізерії є, то щоб і те не пропало. А на адука-тів не трать ся, щоби мене боронили. Маю в Бозі на-дїю, що й без них мене Отець милосердний із того нещастя вийме.

Анна. Га, коли так кажеш...

Микола. Так, так, так, не роби того. Здай ся на Бога. А тільки... (Тремтить, його лице кривить ся до плачу, руки судорожно обіймають її). Анно! Аннице моя! Тільки ти... не забудь мене! (Утирає очи).

Анна. Ну, що ти, Миколо! Чи слід тобі при чужих людях плакати? Вспокій ся! Бог нас не лишить.

Микола. Га, Божа воля! Най він з усіми нами ро-бить, що задумав. Ходімо, люде добрі! (Цілує Анну і виходить, за ним жандарм, війт і інші. Анна по його відході хоче кинути ся до дверей і зупиняє ся, хапає себе за голову, відтак ломає руки). От тобі й ангели божі понад хатою перелетіли!

Заслона спадає.

Д І Я Т Р Е Т А.

Місце перед коршмою. З правого боку сільська дорога, з лівого високий пліт, у глибині сцени коршма з широкою, отвореною брамою. Під коршмою ослони, коло плота грубі дерев'яні колоди, на яких можна сидіти.

Ява перша.

Три дівчини виходять із коршми по недільному убрані.

Перша дівчина. Живенько, сестриці, живенько біжіть та скликайте парубків!

Друга дівчина. Або що? Що казав Шльома?

Перша дівчина. Буде музика. Біжіть!

Третя дівчина. Ба, а вїт позволив?

Перша дівчина. Та видно позволив, коли Шльома каже.

Ява друга.

Вїт і дівчата.

Вїт (надходить улицею і завертає до коршми, зачув їх слова). Ага, ви вже про музику! Не позволив вїт, не позволив, і не дозволить ніяким сьвітом.

Третя дівчина. На маєш! А чи я не казала?

Друга дівчина. Як то, то й на пушці музики не буде?

Вїт. А не буде, не буде.

Перша дівчина. Не слухайте, сестриці! Біжіть живенько! Коли Шльома казав, що буде, то вже певно буде! (Беруть ся за руки і сьміючись вибігають).

Вїт. Ах, ти сороко траскітлива! То в тебе Шльомина слово старше, ніж моє? Чекай но ти! (Грозить

на нею костуром, відтак поправивши на собі кожух, іде до коршми).

Ява трета.

Настя і ще дві жінки виходять із коршми.

Настя. Та куди ви, кумо?

Перша жінка. Та хиба би до дому.

Настя. Е, маєте час. Там у вас, Богу дякувати, діти не плачуть. Ось посідаймо тут на колоді. Адить як сонечко пригріває, аж любо посидіти. Ще тільки пушіне, а тут уже немов би весна починала ся.

Друга жінка. Та й справді сядьмо. Нікуди нам квапити ся. Чую, що музика буде, то подивимо ся, як молодіж гуляє. (Сідають).

Перша жінка. То кажеш, кумо Насте, що з Миколю зле?

Настя. Дух сьвятий з нами, кумочко! Кажуть, що його таки вішати будуть.

Обі жінки. Господи! (Хрестять ся).

Перша жінка. І хто би подумав, що він душогуб! Такий тихий та смирний...

Друга жінка. Ой, кумонько, чоловік усе чоловіком, а нечистий, бодай моци не мав, усякого підкусить.

Перша жінка. Ба, та чути, що там великі гроші у Абрамка забрали. Не знати, чи віднайдено їх?

Настя. Де там, ані сліду. Микола мовчить як заклятий, не хоче видати спільників.

Перша жінка. От дурний! Ніби то йому що поможе, як він буде гнити, а ті уживати.

Друга жінка. Га, то у них уже такий злодійський закон, що один другого не сьміє видати, аби і сам ось тут погибав.

Перша жінка. То камяні душі. Господи! І десь такі люде родять ся і материне молоко ссуть і по землі ходять і пісні співають!

Друга жінка. Ні, кумо, пісень вони не співають. Ніколи не співають. Хиба ти чула коли, щоб Микола співав?

Перша жінка. Та й справді! Від коли його знаю, то пісні я від него ніколи не чула! Отто диво!

Друга жінка. Ну, а що-ж його жінка? От іще бідна! Така молода, така красна, і з такого роду славного!... Адже про її вітця по всіх селах слава йшла. Перший богач був на весь повіт, і ліпотент громадський. А тепер ось на яке зійшла!

Настя. Ой кумонько! Не знаєте ви, що то за жінка.

Перша жінка. Ну, або що?

Настя (понижає, голос з притиском). Остатна!

Обі жінки (бють себе об поли руками). Що ви кажете?

Настя. Що чуєте. Адже ми близькі сусіди. То я ніби не вважаю, але все добре бачу, що у неї робить ся.

Обі жінки. Ну, та що, що? Розкажуй!

Настя. Та що вам розказувати? Гидко розказувати. Знаєте, з ким собі заходить? З шандаром. З тим самим, що її чоловіка до криміналу завдав.

Жінки. Господи!

Настя. Вона з давна з ним любила ся, ще дівкою будши. Він з того седа, що й вона. А її брати силою видали за Миколу.

Жінки. Ну, се ми знаємо. Але з шандаром!...

Настя. Він у неї два рази що тижня ніч ночує. Смерком приходить, досвіта відходить. Він, бачите, ніби то за Миколовими спільниками пошукує. Мойому чоловікови сам так казав, а якже!

Жінки. Господи!

Ява четверта.

Анна, жінки і Настя.

(Підчас тої розмови сцена звільна заповняє ся парубками і дівчатами. Вони стоять купками, говорять, сміють ся. Старші жінки і чоловіки одні проходять улицею, другі заходять у коршму, або виходять із неї).

Анна (входить одягнена по недільному, оглядає ся боязно і наближуєсь до сидячих жінок). Слава Ісусу Христу!

Перша жінка (холодно). Слава на віки!

Анна. А не було тут?... (Уриває і озирає ся).

Друга жінка. Ви за своїм чоловіком озираєте ся?
Ні, не було його тут.

Анна (обертаєсь до неї залякана). За чоловіком?
Ні, я не за чоловіком.

Настя (з ущипливим докором). А ми тут власне про него згадували, кумо Анно, чуєте? Кажуть, що він дуже слабий.

Анна (мов непритомно). Слабий? Я не чула. А що йому таке?

Настя (так само). Та вішати його мають.

Анна (стрепенула ся, а далі бачучи, що Настя кпить з неї, відповідає також ущипливо). Вішати? Га, се така слабість, що я йому на неї не пораджу. Як завинив, то нехай покутує.

Настя (відверває ся від неї плечима до першої жінки). А знаєте, там один чоловік із Непитова сидів із ним у одній казни, а тепер вийшов. То розповідав мойому чоловікови. Переказував, каже, з вашого села Задорожний. „Просіть там мою жінку, аби мене хоч раз відвідала. Нехай мені який крейцар передасть, чисту сорочку принесе. Та й нехай мені адвоката найме”.

Анна (відходить на вулицю і щезає).

Ява пята.

Тісамі, без Анни. Парубків і дівчат сходить ся більше. Гомін.

Перша жінка. Огидниця!

Друга жінка. Погане зіле!

Настя. Без серця вона! І від разу се було видно. Адже як його брали, то аби вам слово сказала, аби одну сльозу проронила, як чесній жінці годить ся! Де там!

Перша жінка. Цікава я, за ким вона тут шукала?

Настя. Та за ним, за ним! За своїм шандаром.

Перша жінка. Ба, а він хиба тут є?

Настя. Нині я виділа його в церкві. Видно, що є.

Друга жінка. Тай мені здаєть ся, що я його бачила, як ішов до вїйта.

Настя. Вона певно ждала на нього в хаті, а не можучи діждати ся, пійшла за ним по селі шукати.

Друга жінка. Ну, сего би вже було за багато. Хиба би весь встид загубила.

Настя. А ви думаєте, що не загубила? Ану, побачите! Вона тут ще з ним і танцювати буде.

Жінки. Тьфу! Пек осина!

Ява шеста.

Тісамі, музики, потім вїйт.

Гомін серед молодіжи. Музики йдуть! Музики! Ладьте місце для музик! (Кілька парубків виносять підвисшену лаву з коршемних сїний і ставлять з надвору під стїною). Ось так! Тут буде добре!

Музики (три селяни, один зі скрипкою, другий з басом, третій з решетом входять, кланяють ся на всі боки, відтак вилазять на лаву, де їм тимчасом поставлено стільці. Вони сїдають і потягають смиками по струментах, трїбуючи їх. Гомін довкола, сьміхи, жарти. Сцена наповнює ся).

Вїйт (виходить із коршми, грізно). А тут що? (побачивши музику). А ви що тут робите? Хто вам позволив?

Музики (встають, знімають шапки, скрипник говорить). Пане начальнику, нас закликали. Ми люди зарібні. Не наше діло питати дозволу. Нас закликали, казали, що можна.

Вїйт. Хто вас закликав?

Скрипник. Та парубки, а хто-ж би. Он Андрух, та Олекса, та Степан. (Товпа втихає. Три парубки виходять наперед і кланяють ся вїйтови).

Вїйт. А вам чого треба?

Перший парубок (кланяєть ся). Та ми би просили, пане начальнику, щобиьте дозволили трохи потанцювати. Нині пущіне, то вже остатний раз.

Вїйт (строго). А чий ти?

Парубок. Та Василя Півперечного, Олекса.

Вїйт. А був ти нині в церкві?

Парубок. Та був, пане начальнику.

Війт. А чув ти, що єгомость наказували?

Парубок. Та чув, пане начальнику.

Війт. А наказували вони вам на музику та на танці до коршми ходити?

Парубок. Та не казали.

Війт. Ну, а ви так слухаєте наказу?

Парубок (чухає ся в потилицю і всьміхаєть ся). Та хто би там того слухав, пане начальнику! Наші єгомость старенькі, хиба вони знають, чого молодим потрібно? То вже як ви позволите... То від вас залежить, а не від єгомостя.

Інші парубки. Так, так! Ми вже пана начальника просимо дозволити нам.

Війт. Не дозволяю! Не можна.

Ява сема.

Тісамі і Шльома.

Шльома (вибігає з коршми з фляшкою і чаркою). Як то не можна? Чому не можна? (До парубків). Ні, ні, не бійте ся, пан начальник жартують. Чому би не було можна? (Наливає чарку). Ну, пане начальнику, дай вам Боже здоровле!

Війт. Ні, Шльомо, раз тобі сказано, що не можна, то не можна. Я випити випю, бо щось мене в трупку млоїть (пє) і заплачу тобі, але танців ані музики мені не сьміє бути.

Шльома. Але-ж пане начальнику, ви не маєте права мені заказувати. Се мій заробок. У мене є патент.

Війт. Патент? Який патент?

Шльома. Як то який? Цісарський патент. З печаткою! Ось дивіть! (Витягає зза пазухи папір зложеной у десятиро і подає його війтови).

Війт (незручно розвиваючи папір, обзирає його на різні боки, очевидно не вміючи читати, а відтак віддає Жидови). Га, коли так, коли маєш патент, то інша річ. То вже не моя власть.

Шльома. А видите? Чи я не казав, що музика бу-

де? Ну, хлопці, чого стоїте? Беріть ся до дівчат! Адіть, як вони нівроку настроїли ся танцювати. А ви, музики, випете?

Музики. Ба, та нам так і належить ся.

Басіста. Сам Бог приказав.

Шльома (частує їх). Ну, пийте-ж, пийте, а грайте добре!

Музики. То вже наша річ.

Війт. А памятайте мені, аби все порядно, без образи божої.

Шльома. Чуєте, що пан начальник каже? Без образів божих!

Війт. А скоро сонце зайде, зараз мені перестати і до дому розходити ся. Я тут присяжного пришлю, аби ніхто не сьмів...

Шльома. По що, пане начальнику? По що присяжного трудити? Хиба я сам не знаю, що належить ся? Як прийде той час, то вже я сам їм скажу, що треба перестати. Ну, ну, бавте ся! А ви, пане начальнику, ходіть зо мною, я вам маю щось дуже ладне сказати. (Тягне його до коршми).

Ява осьма.

Тісамі без війта і Шльоми.

Юрба розступаєть ся, прочищуючи місце по середині. Старші чоловіки і жінки засідають то коло музик, то попід стіною на ослонах, то на колодах. Діти вилазять на пліт. Парубки і дівчата у дві лави стоять довкола. Музика зачинає грати.

Один парубок. Гей, погуляймо нині! Нехай лихо сьмієть ся! Ану, музики, коломийки! Та такої вріжте дрібної, аби аж жижки трусили ся! (Музики грають коломийки, кілька пар танцює. По якімсь часі музики уривають, танцюючі стають).

Парубок. А то що? Чого ви стали?

Скрипник. (Показує смиком на вулицю).

Гомін. Шандар! Шандар! Той, що Миколу до криміналу завдав! (Всі стихають, на лицах видко неспокої, а навіть острах).

Ява девята.

Тісамі, жандарм і Анна.

Жандарм (тягне Анну за руку). Але ходи-ж бо, ходи! Чого тобі онимати ся?

Анна. Бій ся Бога, Михайле! Пусти мене! Ади, люди ззирають ся.

Жандарм. Ну, то що, що ззирають ся? Кому цікаво, нехай дивить ся. А мене то що обходить? Я з людського диву не буду ні ситий ні голоден.

Анна. Але встидно. Лице лупає ся. Шепчуть, пальцями показують.

Жандарм (грізно дивить ся на неї). Анно, я думав, що ти розумна жінка, а ти все ще дурниці плетеш. Після того, що стало ся, ти ще можеш уважати на людські позирки і пошепти! Тьфу, чисто бабська натура!

Анна. Михайле!...

Жандарм. Ні, не кажи мені так! Не хочу тебе знати ані бачити, коли ти така.

Анна. Михайле!

Жандарм. Ну, так ідеш?

Анна. Господи, що-ж я маю робити!...

Жандарм. І танцювати будеш зі мною?

Анна (з жахом). Тут? При всіх?

Жандарм. Ти знов своє? Ані слова більше! Будеш, чи не будеш?

Анна (шепче). Господи, додай мені сили! (Подає йому руку. Обое наближають ся до юрби перед коршмою).

Жандарм. Слава Ісусу!

Селяни і селянки (кланяють ся). Слава на віки!

Жандарм. Я чув тут перед хвилею музику, бачив танець...

Парубок. Ну, а хиба що? не вільно нам?

Другий парубок. Нині пушціне.

Третий парубок. Нам пан начальник дозволив.

Жандарм. Ну, ну, та я нічого не кажу. Потанцюйте собі. Ну, музики, грайте! Най почую, як ви тут у

Незваничах умієте. Може й мене охота візьме з вами покрутити ся. Позвольте, хлопці?

Парубки. О, просимо, просимо! (Музика грає. Жандарм послухавши троха, бере Анну за руку і відходить з нею до коршми).

Ява десята.

Тісамі без жандарма і Анни.

Перша жінка. Та й справді пійшла з ним.

Друга жінка. Видно, що їй зразу ніяково було. Троха противилась.

Настя. Ще не привикла, кумо. Але привикне швидко. Він її привчить.

Друга жінка. Та й страшний же! А найстрашніший, як усміхаєть ся. Так ті зубищі білі та великі виставить, що здаєть ся чоловікови, ось-ось укусить. (Музика, танці. По хвили жандарм і Анна виходять із шинку, беруть ся за руки і пускають ся також у танець).

Ява одинайцята.

Тісамі, жандарм і Анна танцюють. Помалу танцюючі пари розступають ся. На всіх лицях обуренє. Жандарм і Анна лишають ся самі.

Жандарм (побачивши се зупеняє ся, грізно). А се що? (Обертає ся кругом). Чому не танцюєте?

Парубки (кланяють ся, лукаво). Нам досить.

Жандарм. Як то? Не хочете більше?

Один парубок. Ні. Помучились.

Жандарм. Хлопці, се ви задля мене?

Парубок. Може й так.

Жандарм. Що? Ви сьмієте мені такий встид робити?

Парубок (сьмільйше). А пан сьміють нам такий встид робити?

Жандарм. Який?

Парубок. Танцювати з такою жінкою.

Жандарм. З якою?

Парубок. Самі то лїпше знаєте, з якою. Ми з нею не танцюємо.

Жандарм. Але я з нею танцюю. Ви мені не сьмієте встиду робити. Я цісарський слуга.

Парубок. Ми всі цісарські. А до танцю ви нас не присилуєте.

Жандарм (мякше). А може й присилую. (Кричить). Жиде! Гей, Шльома!

Ява дванайцята.

Тісамі і Шльома, за ним вїт.

Шльома (з лїваром у руці). Чого вам треба, пане постенфірер?

Жандарм. Відро горівки і пів бочівки пива для всеї громади, на мій рахунок, розумієш? А зараз!

Парубок. Ви, пане шандаре, дармо не екпенсуйте ся! Ми вашої горівки анї вашого пива пити не будемо і в танець з отсею кобітою не пійдемо. Ми анї вам анї їй чести не уймаємо. Що собі маєте, то собі майте, але танцювати з вами не можемо. Вільно пану начальникови заборонити нам дальше бавити ся, то ми розійдемо ся. Гей, хлопці, дівчата, ходїмо домів!

Вїт (стає на середині). Гов, гов, А тут що таке стало ся?

Парубок (кланяє ся). Нічого, пане начальнику. Потанцювали, та й до дому йдемо.

Вїт. Ба та так живо?

Парубок. Адже єгомость остро заказували.

Вїт. Ти блазню один! Мені того будеш пригадувати? Кади тому, що носа не має, а не мені. Ти думаєш, що я такий дурень і не бачу, що тут дієть ся?

Парубок. Ну, то чого-ж пан начальник питають ся?

Вїт. Мовчи, дурню! Хлопці, встид вам таке робити! Пан шандар нині ваш гість, самі ви його запросили — не бійте ся, я бачив через вікно! Ну, а тепер такий башкет йому робите? Фе, так не гарно.

Парубок. А нам випадає з такою разом танцювати?

Вїт. Анна порядна господиня! Чого ви від неї хочете?

Парубок. Чоловіка вішати мають, а вона тут буде танцювати. То так порядна господиня робить?

Війт. Не слухайте, діти! Се брехня. Її чоловіка ще не судили, ще не знати, чи він що винен, а без суду нікого не вішають. А коли пан шандар не цурає ся вести її в танець, то ви не маєте права нею цурати ся. Ну, ну, не фиркайте ся, а будьте раді, що вам дозволено бавити ся. А ви, пане шандаре, не противте ся дїтвакам. Самі бачите, вони то не з злого серця. Ну, музики, ну, грайте! (Музики грають; звільна, мляво починають ся танці. По якімсь часі жандарм з Анною знов пускають ся в танець. Нараз на півтакті музика уриває, пари крім жандарма і Анни стають мов вкопані).

Ява тринадцята.

Тісамі, по хвилі Микола.

(Музики і часть танцюючих бачуть Миколу ще заким він появил ся на сцені. Жандарм і Анна обернені до него плечима).

Жандарм (тупає ногою). До стосот кадуків! А се що знов? Чого ви урвали? Гей, музики! Ви хочете...

Музика (мовчки показує смиком).

Жандарм (обертає ся, побачив Миколу). Га, а се що?

Микола (в кожусі, оброслий бородою, з вузликом на плечах, входить і кланяє ся народови). Слава Ісусу Христу!

Всі. Слава на віки!

Анна (побачивши його, скрикує). Господи! Пропала я! Микола!

Микола (всьміхає ся сумовито). А, що бачу, і моя жінка тут. Ото добре. І ви тут, пане шандаре? Та, бачу, я вам забаву перервав!

Жандарм. Ну, як ся маєш, Миколо? Що з тобою чувати? Пустили тебе?

Микола. Та, Богу дякувати, пустили.

Жандарм. Дуже мене то тішить (підходить і по-

дає йому руку). А знаєш, кому за се маєш подякувати?

Микола. Та відки мені знати? Хиба мені там скажуть? Прийшли, отворили казню, казали забирати ся та й по всьому.

Жандарм. Мені маєш подякувати.

Микола. Тобі? А то як?

Жандарм. Бо я таки віднайшов правдивого убійцю. Та й то не одного, а цілу кумпанію. Не нині то завтра їх арештую. Коштувало се мене труду, то певно. Був чоловік і в такім, що мало сам головою не наложив, ну, але знаєш, як я тебе арештував, то так мене щось коло серця почало нудити. Все мені здавало ся, що ти не винен і будеш думати, що я тебе доброхить у біду ввалив. І я не міг спочити, поки не натрафив на слід убійників.

Микола (кланяє ся йому). Най тобі Бог заплатить за все добре, а за зло... (глядить з докором на Анну). Злого най вам Бог не памятає!

Жандарм (сьміє ся). Ну, злого! Так багато злого я нікому не зробив. Мені може дехто більше зробив злого, а я нікому не випоминаю.

Микола (поспішно). Я також ні, також ні! Хороши Господи! Що там випоминати!

Жандарм. А я от нині твою господиню ледво витягнув силоміць із дому, аби троха провітрила ся та між людей показала ся.

Микола. Спасибі, спасибі тобі, що хоч ти за неї дбав. Чув я там, у тім пеклі, чув, як ти її дозираєш. Спасибі! (Кланяє ся). Ну, Анно, а ти що так стала, мов осуджена? Чому не витаєш ся зі мною?

Анна. Будемо ще мати час витати ся. Що тут, перед всіми людьми?

Микола. Правда, правда. Се домашнє діло, ніщо його перед людьми показувати. Ну, так ходімо до дому. В ласці Божій оставайте ся, добрі люди! (Кланяєсь і пускає ся йти, Анна за ним).

Жандарм. Миколо, гов! А постій но!

Микола (озираєсь). А чого тобі?

Жандарм. Ба, а мене не кличеш до себе? Адже-ж нині празничний день, треба його якось обілляти. Го, го, не думай, що се тобі так увійде ся!

Микола (заклопотаний). Що-ж, коли твоя ласка... А я, правду кажучи, не думав...

Жандарм. Де ти в своїм житю коли що думав! Усе другі за тебе думали. Так чекай же, не знаєш ти чести, то я тебе погощу. Гей, Жиде!

Шльома (вибігає з порожніми склянками). Чого вам потрібно?

Жандарм. Фляшку горівки, вишняку, що там ще маєш доброго, спакуй у кошик, а зараз! Плачу готовими.

Шльома. Ни, ни, чи я від пана постенфірера домагаю ся? А куди того відіслати?

Жандарм. До Миколи. А живо!

Шльома. Добре, добре! (Відходить до коршми).

Жандарм (махає шапкою). Ну, люди, бувайте здорові! (Відходить).

Настя (воркоче за ним). На зломану голову! (Музика. Парубки і дівчата знов лагодять ся до танцю).

Заслона спадає.

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А.

Хата Миколи.

Ява перша.

Анна сама.

Анна (під вікном мотає пряжу на мотовило і числить нитки). Одинайцять, дванайцять, тринадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять. (Зупиняє ся). Семий день вже його нема. Чей нині прийде. І боюсь його, і жити без него не можу. (Мотає далі). Шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять, двацять. (Зупиняє ся, зажмурює очі і задумуєсь). Який страшний! Який грізний! А що за сила! Здаєть ся, як би хотів, то так би і роздавив мене і того... мойого... халяпу. Поглядом одним прошиб би. І чим страшнійший, чим острійше до мене говорить, тим, здаєть ся, я більше люблю його. Вся тремчу, а так і здаєть ся, що тону в нім, роблюсь частиною його. І нема у мене тоді своєї волі, ані своєї думки, ані сили, ані застанови, нічого. Все мені тоді байдуже, все готова віддати йому, кинути в болото, коли він того схоче! Ах! (Мотає далі). Двацять і одна, і дві, і три, і чотири. (Зав'язує пасмо). Та й чи-ж не віддала я йому все, все, що може віддати жінка любому чоловікові? Навіть душу свою, честь жіночу, свою добру славу. Присягу для него зломала. Сама себе на людський посьміх віддала. Ну, і що-ж! Мені байдуже! Він для мене все: і сьвіт, і люди, і честь і присяга. (Мотає). Одна, дві, три, чотири, п'ять, шість...

Ява друга.

Жандарм і Анна.

Жандарм (входить). Добрийдень, Анно! Ти сама?

Анна (випускає з рук мотовило і веретено). Ах! То ти? Де-ж се ти так довго? Чому не приходив тільки час?

Жандарм. Де чоловік?

Анна. А он у стодолі молотить.

Жандарм. Ну, що-ж він?

Анна. Як то, що?

Жандарм. Не дорікає тобі, не бє, не сварить?

Анна. Він? Ані словечка. Навіть не питав ся, чому я не приходила до него до арешту. Крутить ся по хаті, нишпорить по господарстві по давньому.

Жандарм. Ну, а ти не почала з ним розмову?

Анна. Про що-ж я буду з ним говорити? Обрид він мені. Лучше-б був гнів собі в криміналі.

Жандарм. Ну, а як гадаєш, знає він про те, що зайшло між нами?

Анна. А хто його знає? Мені навіть натяком одним не дав сего пізнати.

Жандарм. Ну, але може сусіди наговорили йому?

Анна. Може бути. Та що се мене обходить? Я тепер спокійна, нічого не бою ся, ні про що не думаю, нічого не знаю, тільки тебе одного. (Приближаєсь до него, боязно). Михайле, можна тебе обняти?

Жандарм (обіймає її).

Анна. І поцілувати? (Цілують ся). Знаєш, давнійше я, здаєть ся, була-б умерла зі встиду, як би була подумала навіть, що яко шлюбна жінка можу так цілувати другого. А тепер! (Цілує його без памяти). Любий мій! Тепер у мене ані крихіточки ніякого неспокою, ніякого сорому нема!

Микола (відчинає двері, але побачивши, що Михайло з Анною цілують ся, цофає ся назад і запирає злегка двері).

Жандарм (шепотом) Він був.

Анна. Нехай собі! Не боюсь я його.

Жандарм. Ну, я також не страшків син. Але тепер я не хочу з ним балакати. Я так тільки на хвильку забіг. Мушу ще пійти до в'їта віддати йому письмо, а відтак прийду до вас на кілька годин. Прощавай! (Забирає карабін і відходить).

Анна. А приходи! Ждатиму з підвечірком! (Береся знов мотати). Так, він бачив нас. Ну, і що-ж з того? Коли доси очі не повилазили, то мусів бачити. Не тепер, то в четвер був би побачив. Я ховати ся від него не думаю. Нехай робить зі мною, що хоче! (Рахує по тихо нитки, завязує пасмо).

Ява третя.

Микола і Анна.

Микола (входить з ціпом у руці). Ти сама, Анно?

Анна. Сама.

Микола. А той... шандар... пійшов вже?

Анна. Пійшов до в'їта, але за годинку, казав, що прийде. Або що, ти хотів з ним що поговорити?

Микола. Я?... Ну, ні... Хиба так... так... слів... Але ні! Що мені з ним говорити?... От, бачиш, свірка в ціпі урвала ся, то я прийшов звязати. Не маєш де мотузка?

Анна. Не маю. От на тобі прядива, та виплети собі.

Микола. Та хиба вже так зробити. (Бере прядиво, вбиває в стіл шило, робить з прядива космики, наслинює їх і починає плести. Анна мотає далі, шепотом числячи нитки. Микола по хвилі). Анно.

Анна. Чого тобі?

Микола. Так сей шандар, сей Михайло Гурман...

Анна. Ну, чого тобі від него треба?

Микола. Я знаю, ти ще дівкою любила його... і тепер любиш.

Анна (перестає мотати і глядить на него). Ну, і що-ж з того?

Микола (понуривши голову). Та нічого. Хиба я тобі щонебудь кажу! (Хвилю мовчить, а відтак починає плакати і клонить голову до стола).

Анна. Так чого-ж плачеш? Чого рвеш моє серце?

Микола. Бо... бо... моє рве ся... (Встає і наближає ся швидко до неї). Анно! Не вже-ж ти мене так... так ані крихітки не любиш?

Анна. Ні.

Микола. І ніколи не любила?

Анна. Ні.

Микола. І не можеш присилувати себе, щоб хоч жити зі мною по давньому?

Анна. Ні. (Звішує голову). Пропало вже.

Микола (відвертає ся). Га, видко! Божа воля така. Господи, по що ти вивів мене з криміналу? Чому не дав мені там зігнати? Я думав, що нема гіршої муки над неволю. А як прийшли пани і сказали мені: „Миколо, ти вільний, бачимо твою невинність” — Господи, то мені трохи серце не трісло з великої утіхи. Я крил у Бога просив, щоб до дому як найскорше залетіти, а тут застав таке... таке, що й язик не повертає ся сказати! Таке, що неволя в криміналі против того видаєть ся мені раєм! (Ридає). І за яку се провину мене Господь так тяжко карає? Чим я його образив, чим прогнівав?

Анна. Цить, Миколо, не плач! І на мене вини не звертай. Ти-ж знаєш добре, що й моєї вини тут мало. Силою віддали мене за тебе. Доки сила моя була, я була тобі вірною, хоч иншого любила. Але тепер не стало моєї сили.

Микола. Так що-ж нам робити? Як жити?

Анна. Роби, що знаєш, що тобі сумліне каже. Вбий мене, чи прожени мене, чи лиши мене при собі, — мені все одно.

Микола. Слухай, Анно! Я тебе розумію. Я люблю тебе. Мені жаль тебе, як власної душі. Я не хочу бути твоїм катом, бо знаю, що ти й без мене багато витерпіла. Тільки одно тебе прошу: вважай на людей! Не на мене — нехай уже я так і буду нічим для тебе, — але на людей. Щоб люди з нас не сьміяли ся!

Анна. Хиба-ж я їм забороню сьміти ся? Нехай сьміють ся, коли їм сьмішно!

Микола. А все-ж таки... Не показуй ся прилюдно... з ним. Не топчи в болото моєї бідної голови. А ні, то вбий мене, щоб я не дивив ся на те!

Анна. Се не від мене залежить, Миколо. Я тепер одного пана знаю — його, так як доси знала тебе. Що він мені скаже, те й зроблю, а більше ні на що не о'глядаю ся. Ганьба, то ганьба; смерть, то смерть. З ним мені нічого не страшно. А ти роби, що знаєш.

Микола (хапає ся руками за голову). Господи, Господи, вона зовсім одуріла! Говорить мов у горячці. Се він, проклятий, дав їй якісь чари, якесь дане, він її з розуму звів, щоб насьміяти ся наді мною! (Ходить по хаті з виразом важкого болю. Анна мотає далі).

Ява четверта.

Тісамі і жандарм.

Жандарм (входить). Слава Богу! Здоров був, Микола!

Микола (понуро). Здоров був, Михайле!

Жандарм (с'сміючись, бе його долонею по плечі). А, прецінь хоч раз ти заговорив до мене, як до старого знакомого.

Микола. Ліпше-б нам було не знати ся ніколи.

Жандарм. Чому? Тьфу, Миколо, як ти насовив ся! Немов би я тобі батька зарізавав.

Микола. Ти мені ще гірше зробив.

Жандарм. Ет, іди, не плети дурниці! От ліпше с'дай тут! (Садить його силоміць кінець стола, кладе карабін і шапку, на другім кінці стола, а відтак виймає з торби фляшку горівки). Ади, з сею ворожкою ми порадимось, як у с'вітї жити. Анно, ану но найди там який наперсток! (Анна встає і ставить на стіл чарку, хліб і сир).

Микола. Спасибі тобі, я не пю.

Жандарм. Як то не пеш? Що се ти видумуєш, Микола? Нині тиждень пив, а тепер не пеш! Ну, се ти пусте видумав! (Наливає). На твоє здоровле, Мико-

ло! (Пє). А!... Бачиш, я сам пю. (Наливає). На, випий! І не жури ся! Вдар лихом об землю! Нехай Мошкова кобила журить ся, що велику голову має.

Микола (бере чарку). Га, виджу, з тобою нема іншої ради. Здох бись, Михайле! (Пє).

Жандарм (сьмієть ся). Ха, ха, ха! Здох бись! Гарно ти мені здоровля зичиш! Ха, ха, ха! Сьміхованець з тебе, Миколо, бігме, сьміхованець! (Плеще його по плечах).

Микола. Що-ж, Михайле, що кому належить ся.

Жандарм. Так ти думаєш, що мені належалось би здохнути?

Микола. Думаю, що се було-б лїпше і для мене, і для тебе і для отсеї (показує на Анну).

Жандарм. І для отсеї! А, ми й забули про господиню! (Наливає). Ну, Анно, випий за здоровле свого чоловіка!

Анна. За твоє здоровле, Михайле! (Пє).

Жандарм. Ха, ха, ха! Бачиш, Миколо, твоя жінка мені трохи инакше бажає, ніж ти! Ну, випиймо-ж тепер за її здоровле! (Пють).

Микола. Та й міцний же твій вишняк, Михайле. Від двох чарок вже й у голову бє.

Жандарм. Не слухай того, синку мій! Се тільки твоя голова слаба, ось що! Міцної голови він і по десяти чарках не хапаєть ся.

Микола (опираєть голову на локоть). Слаба голова, кажеш. Правду кажеш! І без твого вишняку вона мені ходором ходила, а тепер ще гірше. Знаєш, Михайле, що я тобі скажу так, по приятни, по старій знакомости?

Жандарм. Ну, що?

Микола. Може би ти перестав у мене бувати?

Жандарм. А то чому, Миколо? Надоїли тобі мої відвідини?

Микола. Надоїли, не надоїли, а так. Мені здаєть ся, що воно-б було лїпше, як би ти не показував ся.

Жандарм. Не можу, братчику, їй Богу не можу. Служба моя така, що все попри вашу хату моя доро-

га йде. А при тім, серденько моє, ще одна річ припутана.

Микола. Яка?

Жандарм. Хоч то ніби урядова тайна, але що вже робити, скажу тобі. Але насамперед випиймо! Най усе зле минає! (Наливає, пють). Так ось яка річ, небоже. Тебе ніби то пустили з криміналу...

Микола (схапуєсь). Ніби то?... Як то ніби то?

Жандарм. Ну, ну, ти бо зараз усе так береш на правду, мов би ти справді почував ся до вини! Е, Микола! Адже-ж ти сам почуваш себе невинним, правда? (З притиском). Власне сумліне каже тобі, що ти невинний? Правда? (Глядить йому просто в очи).

Микола (змішаний, крикливо). Богом небесним свідчу ся, що правда!

Жандарм (насьмішливо). Ну, ну, Микола! Так не говори! Особливо перед шандарем з такими словами не вихапуй ся. Бо між нами, шандарями, брате, така думка, що як на кого підозріне паде, а він починає Бога на свідка кликати, то значить, що у него сумліне не зовсім чисте. Щось там у него не гарно.

Микола (переляканий). Так... значить... ти думаєш, що я...?

Жандарм (сьмієть ся і клепле його по плечах). Ха, ха, ха! Дитина ти, Микола, ось що я думаю! Леда чим тебе застрашити можна. Не бій ся! Не такий чорт страшний, як його малюють. Те, що тобі тепер видаєть ся таким страшним, також не таке. До всего чоловік привикне!

Микола. Ти се про що закидаєш? Якось не зовсім я розумію тебе.

Жандарм. Порозумієш, братчику, порозумієш, як на тебе час прийде. А тепер знаєш, що я би тобі радив?

Микола. Ну, що?

Жандарм. Будь спокійний. Не роби ніякого галасу. Жий собі тихо, смирно як Бог приказав, і ні про що не дбай, що довкола тебе творить ся.

Микола. Ні про що не дбати? А думаєш, що се можна?

Жандарм. А чому би не можна? Певно, що можна. Повір мені, друже! Я багато сьвіта сходяв, багато дечого видів і знаю. Так ось що я тобі скажу: Тисячі людей живуть оттак як ти, і не питають навіть, як воно склало ся, відки пійшло, хто тому винен? Де би чоловікови голови стало, щоби се все розібрати? Стало ся, склало ся — що порадив? Треба брати жите, яке є, треба жити, як можна.

Микола. І з розбитим серцем?

Жандарм. Дурниця серце! У кого воно ціле?

Микола. І на людськiм посьміховищу?

Жандарм. Наплюй ти на людей! Чого тобі від них потрібно? А як ти з них будеш сьміяти ся, то вони з тебе не будуть. Ще самі до тебе прийдуть.

Микола (в задумі). Що-ж, мудра рада. Тільки ма-буть за міцна на мою слабу голову. (Хапає себе руками за голову і починає ридати). Ой, за міцна, за міцна! Не видержить моя голова!

Жандарм. Не бій ся, видержить. Я тобі поможу. Я кождому голову скручу, хто би посьмів з тебе сьміяти ся.

Микола. Богато буде скручених голов.

Жандарм. Не бій ся, се вже моє діло! А тепер, друже мій, Миколо, знаєш що?

Микола. А що таке?

Жандарм. Я бачу, що ти дуже ослаб. Сон тебе клонить. Пійди ти собі на тік, та засни.

Микола. А ти?

Жандарм. Про мене не турбуй ся. Я також трохи відпочину, а потім піду до дому.

Микола. То може би, Михайле, ти сам пійшов на тік і там заснув?

Жандарм. Ну, ну, не роби комедії! На тобі кожух (бере з жердки кожух і кладе йому на плечі), подушку і верету (зтягає з постелі подушку і верету і також кладе на него). Іди! (Випихає його за двері.

Мовчанка. За сценою чути важке зітханє і повільні кроки Миколи).

Ява пята.

Жандарм і Анна

Жандарм (обнимає Анну). Ну, тепер ми самі.

Анна. Цить! Я боюсь, щоб він там собі якого лиха не заподіяв.

Жандарм. Не бій ся! Він тепер занадто ослаб, розкис! Заріє ся в солому і засне.

Анна (припадає до него). Михайле, Михайле! Що буде з нами? До чого воно дійде? Чим воно скінчить ся?

Жандарм. Дурна! Ось вона чим турбує ся! Ніби то хтось у світі знає, чим що скінчить ся і до чого дійде? Жий та дихай, доки жиєш! Зле тобі? А коли не зле, то дякуй Богу. Як буде зле, тоді час буде думати про те зле! Чим скінчить ся! Нічим не скінчить ся. Будемо жити, доки можна. Будемо любити ся, доки можна. Будемо людям в пику сьміяти ся, доки можна, доки вони нас під ноги не візьмуть. А потому? Потому один кінець: всі помремо і чорту в зуби пійдемо. Ось чим воно скінчить ся, коли хочеш знати. (Обіймає її).

Заслона спадає.

Д І Я П Я Т А.

Хата Миколи. День. Стіл відсунений, за столом і на ослоні селяни і жінки, між ними Бабич і Настя. Микола підпитий з келішком у руці серед хати. На столі велика фляшка горівки і хліб та сіль.

Ява перша.

Микола, Бабич, Настя, селяни, жінки.

Селяни (п'яними голосами співають журавля):

Ой там у лісі, ой там у лісі плужочок.
Плужочок-чок-чок-чок (2) плужочок,
Ой виорав він (2) ланочок,
Ланочок-чок-чок-чок (2) ланочок.
Ой насіяв він (2) конопель,
Конопель-пель-пель-пель (2) конопель.
Та впронадив ся (2) журавель,
Журавель-вель-вель-вель (2) журавель.
Ой, а я тому (2) журавлю
Журавлю-влю-влю-влю (2) журавлю.
Та бучком ноги (2) поломлю,
Поломлю-млю-млю-млю (2) поломлю.

Селяни і селянки при останніх куплетах похитують ся, торкають одні одних плечима та кивають головами, позираючи на Миколу, що стоїть зі звислою головою і держить чарку в тремтячій руці. Коли спів скінчив ся:

Микола. Ну, куме, дай Боже здоров'я! (Пє).

Бабич. Дай Боже всего доброго!

Микола. Ні, сего не кажіть! Чого доброго? Я доброго нічого у Бога не прошу. Досить вже того доброго зазнав, буде з мене! (Наливає і передає чарку Бабичеві). Ну, прошу!

Бабич. Дякуємо красно. Ні, кумцю, не гнівить Бога! Що Бог дасть, то не нападсть. Нераз чоловік гадає, що не знати яка на него біда впала, аж за день, за

другий озирає ся, а воно вже йому на добро вийшло. Ваше здоровле, сусідо! (Обертаєть ся до иншого селянина і пє).

Перший селянин. Дай Господи й вам!

Микола. Ну, вже ви мені сего не кажіть. Уже я то на своїй шкірі витрібував, яке воно добро виходить. Ні, кумове чесні, вірте мені чи не вірте, а мені здаєть ся, що пан Біг часом собі сьміх із нас робить.

Селяни. Бійте ся Бога, куме, що ви говорите! Та же то образа Божа!

Микола (махає рукою). Одно мене ще в сьвіті держить — отся живиця! (Бере чарку наливає і пє).

Настя (під вікном до другої жінки, киваючи головою). Я то знала, що до того воно дійде. Бійте ся Бога, тота жінка ані встиду не має ані серця.

Перша жінка. Ой та певно. Мій старий казав, що буде в раді о тім говорити, аби її при всій громаді різками висічи, най не дає злого прикладу.

Настя. Певно, що варто би. Адже й нині в церкві. Бійте ся Бога! Та-ж такого ще сьвіт не бачив. З чужим парубком аж до самої церкви прийшла, а потому як сама стала, то щоби вам до віттаря сьвятого лицем обернула ся! Де там! До него обернула ся, до него, окаянна, молитви шепче. Жінки довколо неї повідступали ся, таке вам колесо зробили, мов від зараженої тиснуть ся, а вона нічого, мов і не бачить. Так усю хвалу Божу й вистояла. Та не всю, бо скоро „Достойно” проспівали, мій шандар із церкви, моргнув на неї, та й вона за ним вийшла.

Перша жінка. Та куди-ж вони потягли ся?

Настя. Мабуть до коршми. Там собі обое в ванкири запивають ся. (Шепче).

Бабич. Куме Миколо, так ви кажете, що жінка вас голодом морить?

Микола. Хто? я? Коли я се казав? Де?

Бабич. Ну, я так чув.

Перший селянин. І я чув. Геть по селу чутка ходить.

Микола (в п'янім западі). Бреше тота чутка! Всі

брешуть, хто її далі розносить. Кому яке діло до мене і до моєї жінки?

Настя. Ну, та певно, що нам діла нема. Але є хтось такий, що має до неї діло.

Микола. Кого то обходить, що ми їмо, що варимо, чи ситі, чи голодні?

Бабич. Та ви, куме, не гнівайте ся, що я вас спитав. Я прецінь не зі злої волі. Бо тут, бачите, деякі хотіли на раді громадській...

Микола. Що, що, що? Засі раді громадській до моєї жінки. Не має рада права!

Бабич. Ну, як ви собі не кривдуєте — то певно. Тільки що, бачите, люди собі дуже марикують, що вона дуже поганий приклад дає, вибачте, на публіку людську з тим Гурманом волочить ся.

Микола (хапає себе за голову). Ой, ой, ой! Люди! Не ріжте мене без ножа! Не мучте мене! Не брайтесь у моїм серці! Най вам моя жінка не стоїть в очах! От пийте, колисьте чесні та добрі, щосьте до мене прийшли, частуйте ся і говоріть дещо веселішого. А то тьфу! Чоловікови й без вас тяжко, а ви ще додаєте.

Настя. Ой кумочку, та чи то ми не знаємо, що вам тяжко? (Пе).

Микола. Ой тяжко, кумонько, тяжко! (Наливає і пе).

Настя. Та кажуть, що вона до вас по цілих днях не говорить?

Микола. Та що будемо говорити? Вона мовчить, і я мовчу. Оттак цілий день мов тумани ходимо. А вона все тільки в вікно зазирає, чи він не йде. А до мене хоч би словечко сказала.

Настя. Ой бідний ти, кумочку бідний! (Наливає і пе).

Микола. Ой бідний, кумочко, бідний, як той мак на четверо! (Наливає і пе). Як той горох при дорозі. (Плаче).

Настя. Та хиба я не знаю, що ти нераз з голоду млієш, а вона що зварить, то тому поганинови дер-

жить. Куме, таже я твоя близька сусіда. Все знаю, все бачу, хоч би нераз і не хотіла бачити. Нераз аж серце мені крає ся! Бігме, кумочку, крає ся! (Плаче і обіймає його).

Бабич. Ну, ну, жінко, може нам пора до дому?

Селяни. Та пора би йти.

Микола. Люди добрі, сусіди чесні! Посидьте ще трохи! Не квапте ся, не розходіть ся! Я радію, що людський голос у тих стінах чую. Поговоріть, почастуйте ся. Ну, прошу! Ов, чарка стоїть! Що се такого? Фляшка порожна? Я зараз другу принесу. У мене барилка єсть, схована в половнику. Що має грішний чоловік робити? Коли вже таке на мою голову впало, то що діяти! Не бере ся мене ніяка робота, відійшла охота до житя, до господарства. Тьфу, на що воно мені? Взяв я, продав коня, гроші сховав, та й пропиваю по трохи. Най ідуть! Не стане тих, знов щось продам.

Бабич. Ой куме, куме, зле ти робиш! Занадто собі до голови взяв таку дурницю, та ізза такої негідниці добро своє кєрваве марнуєш?

Микола. А на що-ж воно мені? Хиба мені жите буде? Не буде, куме! Все пропало! Вже мені господарем не бути, так нехай же іде все! І поле продам і хату продам, нехай іде.

Бабич. Говори, говори. Продам, кажеш. А потому що буде?

Микола. Коли потому? Як потому? У мене, куме, вже тепер потому. Вже тепер по всьому. Дальше вже нічого не буде. Нічогісінько. Так цур всему! (Виходить з фляшкою).

Перша жінка. Зовсім знівечили чоловіка! Зовсім з пантелику збили!

Друга жінка. Не много того розуму в бідолахи було, тай той вплив.

Настя. Я би не знати що дала, що вона його якимось зілем упоїла.

Бабич. А найгірше шкода господарства. Гарував чоловік, весь вік робив, аж йому очи з голови лізли,

мучив ся, терпів — ой Господи, кільки натерпів ся! Нарешті дохрапав ся кусника хліба, жити-б та Бога хвалити та діточок надіяти ся, а тут на тобі! Мов по-жар наскакує, мов грім з ясного неба.

Перша жінка. Говоріть, куме, говоріть! Кажете: дітий надіятись. Тото й уся біда в тім, що в них дітий нема. Як би у неї були діти, то вонаб на таке не пустила ся. Скажу я слово й за неї.

Перший селянин. А я тому не вірю. Вже як котра жінка така вдасть ся, то ти її й ланцом до дому не прикуеш. І дітий покине.

Перша жінка. Не слухай того, куме, бігме не слухай! Діти — велика річ. Діти половина матери. Одна половина може би й рада пійти, дозволити собі, а друга не пускає, кричить: А ми, мамо! А що з нас буде? І не пустять тамтої половини.

Микола (входить з фляшкою і ставить її на столі). Ось вона! Ось наша радість! Ось одинока потіха. (Піднімає фляшку, телепає і знов ставить). Повна, вистане нам! Ану, кумове чесні, сусіди мої приемні — дай нам Боже здоровле! (Наливає, пє, і пускає чарку кружляти).

Бабич. Куме Миколо, гей куме!

Микола. Га!

Бабич. А я би тобі, куме, щось сказав, та бою ся, щоб ти на мене не погнівав ся.

Микола (сідає коло него, обнімає його за шию плачучи). Кажи, кумочку, кажи! Ти в мене найблизший сусіда, ти мій порадник. Говори!

Бабич. Ти, куме — не в гнів тобі кажучи — занадто мягкий, занадто податливий.

Микола (хитає головою і тяжко зітхає). Ой так, так, занадто мягкий, занадто податливий.

Бабич. А вони бачуть, що ти такий, та й тобі кіле на голові тешуть.

Микола (хапає себе за голову). Ой тешуть, тешуть! Аж у мізку лупає! (Плаче).

Бабич. Цить, куме, фе! Не плач! Не будь дитиною!

Микола. Не бути дитиною? А то як?

Бабич. Ти-б взяв ся до своєї жінки трохи острійше. Похрупостів би на неї, погрозив би, а то й ударив раз, другий. Знаєш, жінка так як коняка, любить батіг, а без него зовсім ледащіє.

Микола. Ой, ледащіє, ледащіє.

Бабич. Ну, і до сего Гурмана ти постав ся. Що то він завоював тебе, чи що? Покажи йому, що ти в хаті господар. Закажи йому бувати у себе.

Микола. Ой, просив я його, та де тобі, ще й сьміє ся.

Бабич. Просив! Бій ся Бога, куме, хто-ж такої річи просить? Та то певно, що він просьби не послухає. А ти остро до него!

Микола. Ой, кумочку, боюсь я його! Страшний він такий, як кат.

Бабич. Фе, куме! Ти-ж чей не дитина. Чого тобі бояти ся? Адже він тобі нічого не може зробити!

Микола (випростовуєсь). Та то правда! Чого мені його бояти ся?

Бабич. Ти йому погрози, що пійдеш до суду на скаргу, що він тобі жити з жінкою не дає.

Микола. Та то правда! Адже і над ним є старший! На скаргу!

Бабич. Що в цілім селі соблазнь робить, сором на цілу громаду.

Микола. Га, таже за се тяжка кара!

Бабич. А ти думав як? Зараз його відси перенесуть! А ти вже собі потому з жінкою даси якось раду. Коби лиш його відси мара взяла.

Микола. О, певно, що з нею я собі пораджу. Адже-ж ви, сусідоньки, знаєте, яка вона була добра, щира та вірна, заким його зла доля на мій дім наверхнула! До рани можна було її приложити, не то що! (Плаче).

Настя. Ти, куме, його до хати не пусти, ось що! Двері йому перед носом замкни. Ціпом по голові заїдь! Так би я на твоім місци зробила!

Микола. Так, так, так! Ціпом по голові! Мундур

на шкаматє! Нехай мене скаржить! Я вже буду знав, як боронити ся!

Бабич. Нас, куме, на сьвідків клич. Ми посьвідчимо, як вони з тобою обходили ся!

Селяни. Так, так! Всі посьвідчимо! Його зовсім зі служби проженуть, а тобі нічого не буде!

Микола (схапує ся). Добре! Все зроблю, візьму на відвагу. Або що, хиба я не чоловік, не господар? Ану, випиймо, сусіди! Біг заплатить вам за раду. Побачимо, хто тут буде старший. (Пе і частує їх за чергою).

Ява друга.

Тісамі. Входить жандарм і Анна.

Жандарм (трохи підпитий). Го, го, го! А тут що? Празник якийсь, комашня чи поминки?

Микола. Та поминки, поминки справляю.

Жандарм. А по кім?

Микола. По собі самім. По своїй чести, по своїм супокою, по своїм житю.

Жандарм (іде до стола — люди розступають ся перед ним, він сідає, Анна також сідає на припічку). Ага, ти бачу вже трохи тее... язиком путаєш!

Микола. Як то путаю? Я не путаю, я правду говорю! То ти, Михайле, моє жите попутав, так що й кінця не найду.

Жандарм. От, Миколо, не молов бись дурниць, та й ще при чужих людях, а радше частуй гостя.

Микола. Ой участував ти мене! Не такого ти частунку від мене варт!

Жандарм (схапує ся і підступає до него). Що ти говориш, що? Якого частунку?

Микола (плює йому в лице). Ось якого, коли хочеш знати.

Жандарм (бе його кулаком у голову). Ось тобі за се! (Микола падає на землю. Люди кидають ся до Миколи, Анна до Михайла).

Анна. Михайле, успокій ся, що ти робиш?

Жандарм. Я спокійний і нічого більше не роблю, але плювати на себе не дам! Не бій ся, се йому не пошкодить. Троха свічки в очах стали, але се байка. Протверезить ся швидко. А я й так хотів із ним розумне слово поговорити.

Микола (з трудом підносить ся, його садять на лаві). Так ти ось як мені платиш за мою доброту?

Жандарм. Не за доброту, Миколо! За доброту тільки Бог заплатить. А я за дурноту. За те, що ти плюєш на цісарський мундур.

Микола. Я не на цісарський мундур плюю, але на того огидника, що ганьбить образ Божий. Ти його знаєш? Михайла Гурмана!

Селяни. Так, так!

Жандарм (гне в собі злість). Знаєте ви що, панове свідки, я тут хочу з Миколою розумне слово поговорити. Вас тут не потрібно. Може-б ви пійшли собі до дідька?

Микола. Ні, сусіди! Сидіть, не відходьте! Я вас прошу. Я вас тут запросив, він не має права вас виганяти.

Жандарм (зіскакує і хапає за карабін). А я вам кажу, пяниці погані, геть відси! Хто зараз не вступить ся, той ось тут кольбою в груди дістане. Марш! (Селяни і селянки сквапно виходять. Декотрі хрестять ся і плюють).

Ява трета.

Микола, жандарм і Анна.

Микола (прискакує до него). Яким ти правом сьмієш моїх гостей з моєї хати виганяти, га? До тебе прийшли? Твою горівку пили?

Жандарм (відтручує його на бік). Мовчи, дурню! Слухай, що я тобі буду казати. Сідай ось тут! (Микола неохотно сідає). Слухай, Миколо, що ти собі гадаєш?

Микола. Як то що?

Жандарм. Чого ти сам собі шкоду робиш? Рабо-

ту покинув, господарство занедбав, коні продав, та все тільки з п'яницями водиш ся та своє добро розкидаєш? Чи то ладно так, га?

Микола. Ладнійше, ніж чужу жінку на гріх наводити.

Жандарм. Миколо, Миколо, не повинен би ти й згадувати про те.

Микола. Он як! не повинен і згадувати, від чого серце рве ся і голова тріскає? Спасибі за ласку. А скажи ти мені, Михайле, про що я маю згадувати? Для кого маю дбати? На кого робити?

Жандарм. Хоч би на себе самого.

Микола. Не бій ся, на себе самого я дбаю! Продаю, роздаю, розкидаю, пропиваю те, що мені непотрібне, а беру лиш те, що мені потрібне. А потрібне мені тепер лиш одно — ось що! (Телепає фляшкою).

Жандарм. Фе, Миколо, встидай ся!

Микола. Я маю встидати ся! Ха, ха, ха! А ти встидаєш ся? А отся негідниця встидає ся, що по селу раз-у-раз з тобою волочить ся? Ви маєте встид?

Жандарм. Зась тобі до нас.

Микола (зриває ся). Кому зась? Мені? А ти хто тут? Яке ти право маєш мені заськати?

Жандарм (силою саджаю його назад). Ну, ну, не решети ся! Я тобі скажу, яке я маю право. Слухай, Миколо! Ти знаєш, хто я був колись, ще там, у нашій селі?

Микола. А хто? Урвитіль, забіяка.

Жандарм. Брешеш, друже мій. Я був чесний парубок, може троха за горячий, за палкий. Але кривди я не любив, неправди не міг знести — і то було моє нещасте.

Микола. Було дещо й більше.

Жандарм. Правду кажеш. І я тобі зараз скажу, що ще причинило ся до мого нещастя. Я полюбив отсю бідолаху, Анну, сироту, поштуркувану та кривджену нелюдами братами. Ся любов була моїм одиноким найдорожшим скарбом, вона могла би була з мене зробити доброго, порядного чоловіка. А ти, Ми-

коло, ти до спілки з тими нелюдами вкрав мені те одиноке щастє.

Микола (зриває ся). Я? Вкрав тобі... (Хапає себе за голову). Господи, що се зі мною? Чи весь сьвіт до гори ногами перевертає ся? Я, втоптаний у болото, обдертий з чести, супокою і поваги, зруйнований, зарізаний без ножа — я по твому виходжу ще й злодієм?

Жандарм. Не хапай ся за голову, Миколо! Адже твоє сумліне само тобі каже, що моя правда.

Микола. Ні, брешеш! Я її не силував! Вона ще вдячна мені була...

Жандарм. Адже бачиш її вдячність.

Микола. Вороже, се ти її звів, одурив, причарував!

Жандарм. Ти мав три роки часу причарувати її до себе. Чому сего не вчинив?

Микола. Бо я не чарівник — ось чому!

Жандарм. Бо ти віхоть, а не чоловік, — ось чому!

Микола. Хто віхоть? Я віхоть?

Жандарм. А вже-ж не я.

Микола. Отже я зараз покажу тобі, що я не віхоть. Марш мені з хати! (Хапає його за плечі).

Жандарм (відтручує його). Іди спати, Миколо! Ти троха паний.

Микола. Паний, чи не паний, не твоя річ. Але ти мені геть із хати забирай ся!

Жандарм. Отже не вступлю ся. Тут і заночую, коли мені схоче ся.

Микола (лагідно). Вступи ся, Михайле! Не доводи мене до лютости.

Жандарм (лагідно). І не доходи до лютости, не-боже, се не здорово. А я справді у тебе заночую. А завтра оба разом поїдемо до міста.

Микола. Оба разом? По що?

Жандарм (виймає папір і показує). Ади, знаєш отсей папір?

Микола. Чорти-б його знали, а не я!

Жандарм. То зле, Миколо! Не вадилоб тобі його знати. Тут і про тебе дещо написано.

Микола. А що там про мене написано?

Жандарм. Наказ із суду, аби тебе приставити. Я ще нині маю його доручити вйтови. Там знов на тебе в суді щось наговорили.

Микола. Га, Юдо! Так ти знов з того боку підмною риєш? Зовсім мене доконати хочеш! (Вириває йому з рук папір і рве на кусні). На, маєш, маєш, маєш!

Жандарм. Дурню, і що ти зробив? Чи ти знаєш, що тобі буде за се?

Микола. Не мені, а тобі.

Жандарм. Ні, тобі! На маєш, раз! (Бе його в лице). Се на завдаток! На маєш два! (Замахує ся).

Микола (хапає карабін). На тобі також раз! (Кидає ся на Михайла).

Анна (кидає ся між них). Миколо, на бік!

Микола (відтручує її). Ти сама на бік!

Жандарм. Пустити його, Анно! Я його і так не бою ся. (Хапає за карабін, хоче вирвати Миколі). Пустити, дурню! З тим не жартуй!

Микола. Ось тобі мій жарт! (Пускає карабін, хапає сокиру і втоплює в груди жандармови. Той падає).

Анна. Господи! Що з тобою, Михайле? (Кидаєсь до нього).

Жандарм (вхопив ся рукою за груди, з котрих бухає кров). А, се так! Нічого! Нічого мені не треба.

Анна. Кров! Кров! Ти ранений, Михайле, забитий! Голубчику! Де рана?

Жандарм. Нічого, Анно, нічого! Се лиш жарт був. Трохи поболить та й перестане. Годі, Миколо! Чого став, та й трусиш ся? Дай руку!

Микола (кидає сокиру). Та... та... невже воно нічого...

Жандарм (слабше). Дай руку! (Простягає йому закровавлену руку, Микола дає свою). Спасибі тобі! Ти зробив мені прислугу, і я не гніваюсь на тебе! Я

хотів і сам собі таке зробити, та якось рука не підняла ся.

Анна. Михайле, серце моє, скажи що тобі? Де в тебе рана?

Жандарм. Кажу тобі, що мені зовсім добре. Навіть і ліків не треба! А ось і сьвідки! Ну, слава Богу! Слава Богу!

Ява четверта.

Тісамі, вїйт, Бабич, Настя, селяни.

Вїйт. Гей! А тут що такого? Хто тут галасує?

Настя. Ой лишенько! Шандар забитий.

Вїйт. Невже неживий? Миколо, Анно! Що се таке? Говоріть, чого стоїте, як остовпілі?

Жандарм (слабо). Пане вїйте! Дайте їм спокій! Вони не винні! Я... я сам...

Вїйт. А тобі що таке стало ся? По що на себе руки наложив?

Жандарм. Так було треба. То моя річ... Анно! Миколо... будьте здорові... і простіть. (Умирає).

Анна (кидаєть ся до трупа). Михайле, Михайлику! На кого ти мене покидаєш? Що я без тебе на сьвіті зачну?

Микола. Анно. вспокій ся, хиба ти не маєш дякого жити?

Заслона спадає.